

CERVANTES'İN *CEZAYİR ZİNDANLARI* OYUNUNDA TÜRKLER VE CEZAYİR THE TURKS AND ALGIERS IN CERVANTES' *PLAY THE BAGNIOS OF ALGIERS*

Hüseyin Güngör ŞAHİN¹

ÖZ

16. yüzyıl Akdeniz'inde Osmanlı ve İspanyol İmparatorlukları arasında süregelen hâkimiyet mücadelesinde Cezayir mihenk taşı olmuştur. Osmanlı idaresinde varlıklı ve canlı bir merkeze dönüşen kent, kozmopolit bir yapıya sahiptir. Farklı dinsel ve etnik kimlikler birlikte yaşamaktaydılar: Türkler, Magripliler, Endülüslüler, Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler, başta İspanyollar olmak üzere çeşitli Avrupa milletlerine mensup esirler. Cezayir'de esaret dönemi yaşayan esirlerden biri de İspanyol yazar Miguel de Cervantes Saavedra idi. Cervantes'in 1575-1580 tarihleri arasında Cezayir'de yaşadığı esaret dönemi yazarın edebi kariyerinde oldukça önemli bir etki bırakmıştır. Cervantes'in esaret temalı eserlerinde mekân çoğunlukla Cezayir, odak noktası ise tutsakların esaret yaşamı, Osmanlı idaresindeki Cezayir'de toplumsal yapı, Türkler, farklı kimlikler arasındaki ilişkiler ve din temasıdır. Yazarın esaret yaşamından otobiyografik kesitlerin de yer aldığı eserlerde olaylar gerçeğe kurgu arasında okura sunulur.

Bu çalışmada, Cervantes'in esaret konulu eserleri arasında en önemlisi olarak kabul edilen "*Los Baños de Argel* (Cezayir Zindanları)" adlı oyununda yazarın, Osmanlı idaresindeki Cezayir'e, Osmanlı toplumuna ve Türklere bakış açısının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Üç perdelik manzum bir komedi olan oyunda yer alan olaylar, karakterler, esaret yaşamına dair duygu yüklü anlatılar, yazarın Akdeniz'i ve Cezayir'i, tarihsel gerçekliklerle karşılaştırmalı olarak irdelenecektir. Bu bağlamda oyunun İspanyolca versiyonuna ve 16. yüzyıl İspanyol kroniklerine başvurulmuş, arşiv çalışması yapılmıştır. Çalışmanın nihai amacı tarih-edebiyat ilişkisine vurgu yapmak, literatüre yeni bilgiler kazandırmaktır.

Anahtar Sözcükler: XVI. Yüzyıl; Akdeniz; Türkler; Cezayir; Cervantes; Cezayir Zindanları.

ABSTRACT

Algiers has been the cornerstone in the Mediterranean of 16th century during the ongoing struggle between Ottoman and Spanish Empires. The city under the Ottoman rule turned into a wealthy and active center in the region. It had a cosmopolitan structure. Different religious and ethnic identities were living together; Turks, Maghribians, Andalusians, Muslims, Christians, Jews, and also Christian captives, from various European nations, mostly Spanish. One of the captives in Algiers was Spanish writer Miguel de Cervantes Saavedra. Cervantes' captivity period (1575-1580) in Algiers affected remarkably his literary career. Cervantes' captivity plays and narratives set mostly in Algiers, focal points are captive's life, social structure of Ottoman Algiers, Turks, relationship among the different identities and religion. In

---

¹ Dr., sahinhg@yahoo.com

Cervantes works where autobiographical parts also take place, events have been presented to the reader between the reality and fiction.

This study aims to reveal the Cervantes' point of view about the Turks, Algiers under the Ottoman rule and Ottoman society in his "*Los Baños de Argel* (The Bagnios of Algiers)" play. In this three-act comedy in verse, the stories, characters, emotional narratives related to captives life, Cervantes Mediterranean and Algiers have been examined comparatively with the historical realities. In this context, original Spanish version of the play and 16th century Spanish chronicles, archival documents have been reviewed and also made archival research. On the other hand, to emphasize the relationship between history and literature and earning new information to the literature are among the objectives of the study.

Key Words: 16th Century; Mediterranean; Turks; Algiers; Cervantes; The Bagnios of Algiers.

GİRİŞ

XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ve İspanya imparatorlukları arasında Akdeniz'de süregelen egemenlik mücadelesi ivme kazanmıştır. Avrupa'da Viyana kapılarına dayanan, Orta Asya'dan Balkanlara geniş bir coğrafyaya hâkim olan Osmanlı, Avrupalıların ve Hıristiyanlığın karşısında ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Yüzyıl başlarında Kuzey Afrika'da üslenen Türk deniz gazilerinin gaza/korsanlık faaliyetleri de Doğu Akdeniz'de genişlemenin ilk adımlarını atan İspanyolların yayılma emellerini sona erdirecek can alıcı bir engel olacaktır. Türk tehdidinin İspanya'da yarattığı endişeyle, Kilise desteği birleşince bu büyük gücü ötekileştirme ve güçsüzleştirme adına kampanyalar başlatılmıştır. Bu amaçla Avrupa ve Altın Çağ dönemini yaşayan İspanya'da Türklerle ilgili yazınsal çalışmalarda zenginlik yaşanmıştır. Türklerin bu dönemde çok sayıda eserin ana konusu olduğu bilinmektedir. Bugün İspanyol kütüphaneleri ve arşivlerinde özellikle 16. yüzyıla ait Akdeniz'deki hâkimiyet mücadelesi ve Türklerle ilgili sayısız eser, bilgi ve belge bulunmaktadır.

Türklerle ilgili döneme ilişkin yazınsal çalışmaların önemli bir bölümünü dönemin İspanyol kronikleri oluşturur. Akdeniz'de süregelen kanlı ve çetin mücadelenin bir sonucu olarak esir düşen İspanyollar tarafından kaleme alınan esaret anlatıları ise dönemin Akdeniz'i ile havzada yaşayan Osmanlı toplumuna dair bilgiler sunan geniş bir literatürdür. Bu eserlerde Türk gerçeğine dair görüşler, içinde bulunulan esaret şartları nedeniyle çok ince ayrımlıdır; genel olarak Hıristiyan esirlerin esaret yaşamları yoğun biçimde işlenir, okura duygusal ve dini yönü ağır basan mesajlar verilir. Esaret edebiyatı 16. ve 17. yüzyılların İspanyol kültürel ortamında en başarılı yazın türü olmuştur. Bunun önemli bir edebi sonucu olarak, bu konuya odaklanan ve dönemin İspanyol halkı tarafından büyük bir coşkuyla izlenen tiyatro eserleri ve romanlar yazılmıştır (Bunes Ibarra 167-179).

Dünya ve İspanyol edebiyat tarihinde derin izler bırakan Miguel de Cervantes Saavedra (1547-1616) Osmanlı idaresindeki Cezayir'de Türklerin elinde yaşadığı beş yıllık esaret dönemini

yansıttığı eserleriyle esaret edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olmuştur. Cervantes'in ana teması esaret olan başlıca eserleri şunlardır:

- *Los Baños de Argel* (Cezayir Zindanları-1615)
- *El Trato de Argel* (Cezayir'de Yaşam-1582)
- *La Gran Sultana Doña Catalina de Oviedo* (Oviedolu Catalina Sultan-1615)
- *El Gallardo Español* (Cesur İspanyol-1615)
- *El Amante Liberal* (Fedakar Aşık-1613)
- *Don Quijote* (Don Kişot-1605) romanının I. Kısım 39-41. bölümlerinde yer alan “*Esir Yüzbaşı'nın Hikâyesi*”

Cervantes bu eserlerinde kendi esaret yaşantısından kesitler sunduğu gibi, bir dereceye kadar hayal gücünden de yararlanmışır. Cezayir'de geçirdiği esaret döneminin yazarda öylesine güçlü bir etkisi olmuştur ki, yukarıdaki yapıtlarından başka eserlerinde de bu temaya yer vermiştir (Önalp 7).

Cervantes'in esaret temalı eserleri arasında en önemlisi kuşkusuz “*Los Baños de Argel* (Cezayir Zindanları)” isimli oyunudur. Bu çalışmada Cervantes'in *Cezayir Zindanları* oyununda Cezayir ve Türk imgelerinin yansımaları incelenmektedir. Söz konusu oyunun okur tarafından daha iyi anlaşılması bakımından dönemin Cezayir'i ve Cervantes'in esaret yaşamına göz atmak yararlı olacaktır.

Cervantes'in Askerliği ve Esareti

1547 yılında Madrid yakınlarında Alcalá de Henares'de doğan Cervantes'in çocukluk ve ilk gençlik yılları Valladolid, Córdoba, Sevilla ve Madrid'de geçer. Cervantes 1568 yılı sonlarında düello yapmak zorunda kaldığı bir inşaat ustasını yaralamak suçundan gıyabında verilen sağ elinin kesilmesi ve sürgün cezası nedeniyle kendisini unutturmak üzere Valencia'ya ve oradan Barcelona'ya gider. Buradan bindiği bir gemiyle gittiği İtalya'da Milano, Pavio, Venedik şehirlerini gezer, Rönesans dönemi İtalya'sını tanıma imkânı bulur (Önalp 7).

Cervantes Roma'da bir süre Kardinal Julio Acquaviva'nın hizmetinde bulunduktan sonra asil bir meslek olduğuna inandığı askerlik mesleğine girmeye karar verir. 1570'de Napoli'ye giderek İtalya'da mukim İspanyol askeri birliklerine yazılır. Akdeniz'de Osmanlı-İspanyol egemenlik mücadelesi devam etmektedir. 20 Mayıs 1571'de Papa, İspanya Kralı ve Venedik Dükü arasında imzalanan Kutsal Liga (İttifak) anlaşmasıyla oluşturulan Haçlı donanması Messina'da toplanıp 15 Eylül 1571'de Türklere karşı sefere çıkar. Papalık, İspanya, Venedik, Malta, Ceneviz donanmaları ile çeşitli Avrupa prenslerinin de katıldığı kuvvete, Napoli'deki İspanyol birliğine ait beş bin İspanyol ve iki bin İtalyan askeriyle takviye edilen 20 filo da dâhil edilmiştir. Napoli'deki İspanyol

Alayının komutanı Don Miguel de Moncada'ya bağlı meşhur İspanyol Yüzbaşı Diego de Urbina, filolardan birine kumanda etmektedir. Asker Miguel de Cervantes de bu filoda yer almaktadır (Fernández de Navarrete 16-19).

Diego de Urbina emrindeki filoda yer alan ve İtalyan Francisco Sancto Pietro'nun kumandası altındaki *Marquesa* adlı bir İspanyol kadırgasında 7 Ekim 1571'de İnebahtı (*Lepanto*) Savaşı'nda Türklere karşı savaşan Cervantes, ikisi göğsüne biri sol koluna isabet eden arkebüz tüfeği mermisiyle yaralanır. Savaşta Türkleri ağır bir yenilgiye uğratan Haçlı donanması büyük bir zafer kazanır. Ancak Cervantes'in sol kolu çolak kalır. Yine de yaşamı boyunca İnebahtı Savaşı'daki rolünü ve savaşın anısı olarak taşıdığı yara izlerini şerefli bir övünç kaynağı olarak gururla anlatmaktan geri kalmayacaktır (Fernández de Navarrete 19-20). Birçok yazar tarafından “*El manco de Lepanto* (İnebahtı'nın şanlı çolağı)” olarak da anılan Cervantes, İnebahtı Savaşı'nı, Don Kişot'un 2. Bölümünün önsözünde “*tarihte gelmiş, geçmiş, ya da gelecekte görülebilecek en büyük olay... (Cervantes 1904, 419-421) şeklinde betimlemiştir.*

Cervantes “*Novelas Ejemplares* (Örnek Romanlar)” adlı eserinin önsözünde yaşamında büyük bir etkisi olan bu olayı şiirsel bir dille şöyle aktarmaktadır: “*Miguel de Cervantes Saavedra adıyla tanınan bu kişi uzun yıllar askerdi, güçlükler karşısında sabretmeyi öğrendiği beş buçuk sene de esaret yaşadı. Lepanto (İnebahtı) deniz savaşında bir arkebüz tüfeği ateşiyle sol kolunu kaybetti; bu yara çirkin gözükse de, tarihte gelmiş geçmiş, ya da gelecekte görülebilecek en unutulmaz ve şerefli savaştan kaldığı için kendisine güzeldir... (Cervantes 1990, 9; Fernández de Navarrete 20; Cervantes'ten akt. Önalp 74).*

Cervantes tedavi için gönderildiği ve 1572 Nisan ayının sonlarına kadar kaldığı Messina'da iyileşir, ancak çolak olmasına rağmen askerlik hizmetine devam eder. Büyük yazar Türklere karşı düzenlenen Korfu (Ağustos 1572), Navarin (Eylül 1572), 24 Eylül 1573'de Palermo'dan 20 bin askerle çıkılan ve 8-9 Ekim'de karaya ayak basılan La Goleta (Halkulvad) ve Tunus seferlerine katılır. 1573 Kasım ayı başlarında Sicilya'ya dönen Cervantes, Napoli'de bulunduğu Haziran 1575'de vatanına dönmeye karar verir. Dönüş yolunda Cervantes cesareti ve üstün hizmetlerinden dolayı Don Juan de Austria ve Don Carlos de Aragón (*Sesa ve Terranova Dükkü, Sicilya Kral Naibi*) tarafından kendisine verilen tavsiye mektuplarını da yanında taşımaktadır. Beraberinde kardeşi Rodrigo de Cervantes de vardır (Fernández de Navarrete 21-33).

Cervantes ve kardeşi Rodrigo İspanya'ya dönmek üzere Napoli'den 1575 Eylül ayında *El Sol* (Güneş) adlı bir İspanyol kadırgasıyla yola çıkarlar. 26 Eylül günü denizde seyir halinde iken Cezayir'li *Arnauti Mamînin* (Arnavut Mehmet) kumandası altındaki Türk filosuyla karşılaşır ve üç Türk korsan gemisinin saldırısına uğrarlar. Cervantes ve kardeşi kadırgada bulunan diğerleriyle birlikte bu gemilerden 22 oturaklı kalitenin reisi *Deli Mami* (Deli Mehmet Reis) tarafından esir

alınarak zincire bağı olarak Cezayir'e götürülürler. Deli Mehmet Cervantes'in üzerindeki tavsiye mektuplarının farkına vardığından onun İspanya'nın soylularından önemli bir zat olduğunu zannetmiştir. Dolayısıyla Cervantes'in serbest bırakılabilmesi için yüksek bir fidye parası ummaktadır. Cervantes evvela Deli Mehmet'in, daha sonra kendisini 500 altına (*escudos*) satın alan Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa'nın (*Rey Azaan Aga*) kölesi olur (Fernández de Navarrete 34, 45).

1575-1580 yılları arasında Cezayir'de esaret hayatı yaşayan Cervantes, bu süre zarfında dört kez kaçma girişiminde bulunmasına rağmen her defasında yakalanır. Nihayet 29 Mayıs 1580'de Cezayir'e gelen Teslis (*Trinidad*) Tarikatı rahiplerinden Juan Gil'in yazarın fidyesini ödemesi üzerine serbest kalır. Ancak özgürlüğe kavuşması dahi son derece sorunlu olur. Zira o tarihlerde Cezayir Beylerbeyliği görevi sona eren Hasan Paşa, yeni Beylerbeyi Cafer Paşa'ya (*Cafer-bajâ*) görevini teslim etmiştir. Askerleri, hizmetlileri ve esirleriyle birlikte İstanbul'a doğru yola çıkacaktır. Juan Gil Hasan Paşa'nın istediği bin altını tamamlayamamıştır. Paşa bu paranın verilmemesi halinde Cervantes'i İstanbul'a götüreceğini söylemektedir. Bunun üzerine tüccarlardan alınan borçla fidye ödenince Cervantes efendisi Hasan Paşa tarafından 19 Eylül 1580 tarihinde serbest bırakılarak gemiden indirilir. Aynı tarihte Hasan Paşa da yola çıkar. Cervantes ise Ekim ayı sonlarında İspanya'ya ulaşır (Fernández de Navarrete 50-51).

Teslis Tarikatı Genel Temsilcisi Rahip Juan Gil tarafından İspanya Kralı'na hitaben gönderilen 7 Ekim 1581 tarihli bir tezkereden, Cervantes'in 1580 yılında Juan Gil tarafından fidye ödenerek kurtarıldığı anlaşılmaktadır. Bu belge ile 1580 yılında Juan Gil tarafından Cezayir'de fidye ödenmek suretiyle kurtarılan elli tutsağın kefareti için bağış istenmektedir. Kurtarılan esirlerin kimlik bilgilerinin de bir liste halinde yer aldığı belgede Cervantes'ten şöyle bahsedilmektedir:

“Miguel de Cervantes, 31 yaşında, Alcalá de Henares'li, 1575 yılında Napoli'den İspanya'ya gelirken Sol adlı kadırgada esir alındı.” (Pérez Pastor 79-86)

Cervantes eserlerinde Cezayir'de geçen beş yıllık esaret yaşamından otobiyografik kesitler sunar. Bunu yaparken gerçek ile kurguyu birleştirerek oyun içinde oyun tekniğiyle okura sunmakta oldukça başarılıdır. Bu teknikten ileride daha ayrıntılı bahsedilecektir. Yapıtlarında olayların akışı çok hızlı olduğundan okur gerçekle kurgu arasında tarihsel gerçeklikleri de özümser. Yazarın esaret temalı eserlerinde dönemin gerçek kişiliklerine de yer verildiği görülür. Yukarıda bahsedilen İnebahtı'da birlikte savaştığı Diego de Urbina gibi komutanlardan, Cezayir'de efendisi olan Hasan Paşa'ya kadar daha niceleri eserlerinin gerçek kahramanları olmuştur. Cezayir yazarın yaşamında son derece önemli bir yer tutmaktadır.

Cervantes'in Cezayir'i

16. yüzyıl Akdeniz'deki egemenlik mücadelesinin yanı sıra bir kentin yükselişine de tanıklık etmiştir. Bu kent dönemin Akdeniz dünyasının bir sembolü haline gelen Cezayir'den başkası değildir. Emilio Sola “16. yüzyılı en iyi tanımlayan ve karakterize eden üç figürün korsanlar, esirler ve dönmeler olduğunu” (Sola 17) ileri sürmektedir. “Gerçekten de bu dönemde Akdeniz, çetin savaşlar, korsanlar, esirler ve dönmeler dünyasıdır. Medeniyetler, kültürler ve kimlikler çatışması, dinsel ve siyasi rekabet ortamı, aynı zamanda bir boşgörü dünyasıdır” (Şahin 36). Cervantes döneminin Akdeniz'i ve Cezayir'i de işte bu dünyadır. Cervantes'in yaşamında son derece önemli bir yeri olan dönemin Cezayir'ine yapılacak kuşbakışı bir yolculuk bu çalışmaya konu oyunun daha iyi anlaşılmasına katkı yapacaktır.

Sahip olduğu uzun sahil şeridiyle çöller arasında bulunan ve bir ada manzarası gösteren Kuzey Afrika, İspanya'ya, Sicilya'ya, Cebelitarık Boğazı'na yakınlığı ve ticaret yolları üzerinde bulunuşu nedeniyle stratejik bir konumdadır (Samih 4-5). Aynı zamanda Akdeniz yoluyla Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görür. Tarih boyunca bu havza nice uygarlıklara ev sahipliği yapmış, çekim merkezi olmuştur. 16. yüzyılda süregelen Osmanlı-İspanyol çekişmesinde de en büyük çatışma alanını oluşturmuştur.

Kuzey Afrika'da yer alan Cezayir, Akdeniz'deki uzun kıyısıyla Orta ve İç Afrika'ya denizden açılan bir kapı durumundadır. Bu coğrafi konumu sebebiyle, tarihte Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki ticari ve siyasi hâkimiyetinin devam ettirilmesinde büyük rol oynamıştır (Sarınay V-VII). Oruç Reis tarafından 1516 yılında fethedilen ve kardeşi Barbaros Hayreddin Paşa tarafından güçlendirilerek 1519'da Osmanlı idaresine katılan Cezayir, bu tarihten sonra bölgede önemli bir güç haline gelmiştir. Barbaros Cezayir Beylerbeyi unvanıyla ve ilerleyen yıllarda Kaptan-ı Derya olarak dönemin en büyük ve güçlü şahsiyetlerinden biri olmuştur.

Türkler Kuzey Afrika'da fethettikleri yerlere “garp” ve oradaki teşkilata “Garp Ocakları” adını vermişler; Cezayir, Tunus ve Trablusgarp fethedildikten sonra bağımsız ocaklara ayırarak o memleketin adıyla anmışlardır (Samih 4-5). Cezayir Ocağı da 1830 yılına kadar devam eden Osmanlı Türk hâkimiyeti boyunca, diğer ocaklarla birlikte ayrı bir statü ile idare edilmiştir. Bu özel statü çerçevesinde Osmanlı idaresindeki Cezayir, idari bakımdan Beylerbeyiler Devri (1518-1587) ile birlikte dört farklı dönem yaşamış, mevcut sistemde doğrudan merkeze bağlı bir bölge ile dört sancaktan ibaret bir idari yapılanma oluşturulmuştur. Garp Ocakları Padişaha bağlı olmakla beraber genel olarak yarı bağımsız bir yönetime sahip olmuştur (Sarınay V-VII).

Barbaroslarla birlikte halefi olan Cezayir Beylerbeyleri Cezayir kentini büyüyen ekonomisi, zenginliği, deniz gücü ve savunma tesisleri bakımından Akdeniz'de büyük bir merkez yapmışlardır. Cezayir gemileri Cezayir limanından Kuzey Afrika Araplarına ve Endülüslülere yardım götürmek

için İspanya kıyılarına doğru hareket eder, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanlarına havzada büyük darbeler indirirlerdi. Bu değerli devlet adamları sayesinde Cezayir Ocağı İmparatorluğun genişlemesine katkı yapmıştır (Gaid 64). Türkler idaresindeki Cezayir, şehircilik yönünden oldukça gelişmiş, son derece önemli mimari ve sanat eserlerine kavuşmuştur. Askeri, idari, sosyal ve kültürel kurumlarıyla ülkeyi imar eden Türkler kaleler, surlar, camiler, medreseler, köşkler, çeşmeler, kütüphaneler gibi sayısız kalıcı eserler bırakmışlardır (Önalp 40).

Cezayir bir zamanlar sıradan bir Mağrip kentiyken Akdeniz kıyısındaki konumu ve Barbaroslar sayesinde zengin, kozmopolit ve canlı bir merkeze dönüşmüştür (Hess 1978, 164; Bunes Ibarra 2001, 261-269). Osmanlı idaresindeki Cezayir, dönemin en görkemli kentlerinden biri olmuş, Cezayir sakinleri bir liman kentinde yaşamının getirdiği avantajları da son derece verimli kullanmışlardır. Politik ve ticari vakaların havzaya sürüklediği denizcilerle temasa geçen Cezayirlilerin faaliyetleri yalnız Akdeniz sahili boyunca sınırlı kalmamış, Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Barbaros kardeşlerin Cezayir'e gelişi fevkalade bir değişimin habercisi olmuş, bu tarihten sonra kent Osmanlı himayesinde hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Dönemin yükselen değeri Cezayir zamanla Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'daki en önemli politik merkezi haline gelmiştir (Hess 1978, 164).

Dönemin Cezayir'i hakkında ilk elden bilgi veren eserler arasında Palermo Başpiskoposu Diego de Haedo'nun "*Topographia e Historia General de Argel* (Cezayir'in Genel Topografyası ve Tarihi-1612)" adlı eseri ön plana çıkar. Eser, bu alanda çalışan araştırmacılar ve yazarlar için eşsiz bir kaynaktır. Haedo Cezayir'de hiç bulunmamıştır. Eserin 1577-1581 tarihleri arasında Türklerin elinde tutsak olan Benedikten rahibi Portekizli Antonio de Sosa tarafından kaleme alındığı daha sonraları ispatlanmıştır (Camamis 132; Sola 108-109; Garcés 70-74; Önalp 36). Burada eserin yazarı konusundaki tartışmalara girilmeyecektir. Yalnızca bir belgeye gönderme yaparak Cervantes'le hemen hemen aynı dönemde Cezayir'de esir olarak bulunan Doktor Antonio de Sosa'nın kimliğine ve Cervantes'le tanıştığına vurgu yapılacaktır.

1578 Ekim'inde Cezayir'de bulunan Hıristiyan esirler tarafından Papa XIII. Gregorio, İspanya Kralı II. Felipe ve diğer Hıristiyan prenslere hitaben gönderilen bir tezkerede, Antonio de Sosa ile birlikte Miguel de Cervantes'in de imzası bulunmaktadır. Doktor Sosa tarafından kaleme alınan bu belgede; esasen "*Cezayir'e Hıristiyan esirleri kurtarmak üzere gelen ancak 1578 Eylül ayında 112 esirle birlikte rehin tutulan Rahip Jorge del Olivar'ın kurtarılması ve Hıristiyan esirlerle ilgili diğer hususlar*" (Pérez Pastor 232-238) yer almıştır. Metni imzalayan 29 esir arasında 1. sırada *Doktor Antonius a Sossa* (Antonio de Sosa), 14. sırada ise *Michael Servantes Saavedra* (Miguel de Cervantes Saavedra) da bulunmaktadır. O güne kadar yayımlanmamış Cervantes belgelerini derleyerek yayımlayan C. Perez Pastor tarafından Doktor Sosa hakkında düşülen dipnot şöyledir: "*Doktor Antonio de Sosa, Portekizli*

rahip, Cervantes'in yakın arkadaşı, 1577'de esir alınan, 1581'de kurtarılan bu tezkerenin yazarı ve onun notları Başpiskopos Haedo'nun Cezayir'in Genel Tarihi eserini yazmasına hizmet etmiştir..." (Pérez Pastor 235)

Haedo eserde Cezayir'i tarihsel, toplumsal, ekonomik, askeri, coğrafi yönden oldukça ayrıntılı ele alır. Şehri çevreleyen surlardan, kapılarına, evlerden şehir ahalisine, Osmanlı toplumunu oluşturan milletlerden esirlerin yaşamına kadar Cezayir şehrini adeta resmeder. İspanyol rahip dönemin Cezayir şehrini görünüşünü kurmalı yay olarak da bilinen bir tatar yayına benzetir. Gerilmiş yayın şeklini esas alarak bunun üzerinde şehrin yönlerini, önemli yapı ve noktaları yerleştirmek suretiyle bütün şehri betimler. Şehrin tamamı 3.400 adım uzunluğundaki surlarla çevrilidir. Surlar şehrin önündeki küçük adayı karaya bağlayan ve Barbaros Hayreddin (*Cheredin Barbarroja*) tarafından inşa ettirilen mendirekten başlamaktadır. Bu surlardan başka ada ile kent arasına toprak dolgu yapılırken 1532 yılında yine Barbaros'un inşa ettirdiği 300 adım uzunluğunda bir sur daha vardır. Dalgaları kırmak ve rıhtıma geçişleri kolaylaştırmak için yapılan bu sur, şehri çevreleyen surlardan daha alçaktır (Haedo 4-5).

Şehre giriş-çıkışı sağlayan dokuz kapı vardır; bunlardan en önemlileri *Babaluate*, *Babaşon* ve *Babaşira* kapılarıdır. Halkın büyük çoğunluğu kuzey ve batı arasındaki *Babaluate* kapısını kullanır, buradan sola ve yukarıya doğru 800 adım mesafedeki iç kale kapısı ile bunun 20 adım ötesindeki küçük bir kapıdan sadece yeniçeriler ve kale muhafızları girip çıkmaktadır. Güney ile doğu arasındaki *Babaşon* merkezi bir kapıdır. *Babaşon* ile *Babaluate* kapıları arasında düz Çarşı Caddesi bulunmaktadır. Bu iki kapının birbirine uzaklığı 1260 adımdır. Rıhtımda bulunan *Babaşira* kapısının trafiği hiç eksik olmaz. Bu kapı gün boyunca büyük bir hareketliliğe sahne olur. Denizle iştiğal eden herkes bu kapıyı kullanır; Hıristiyanlar, Magripliler, Türkler, korsanlar, forsalar, kürekçiler, tüccarlar, memurlar ve diğerleri (Haedo 4-5).

Surlar üzerinde çok sayıda kule ve burç vardır. Bunların çoğu eski olduğundan dayanıksız olup, yalnızca yedisi sağlamdır. Şehrin savunma ve istihkâmı için Türkler tarafından üç kale inşa ettirilmiştir. Şehrin askeri amaçlı yapı ve tesisleri dikkate değer niteliktedir (Haedo 5-6). Cezayir şehri kenti çevreleyen sur içinde ve arazi eğimli olduğundan sokaklar çok dar, evleri sıktır. Şehir içinde kahvehane ve meyhane yoktur, bunlar surların dışındadır. Amfi tiyatro şeklinde kademe kademe teraslı evleri ile şehrin manzarası oldukça güzeldir. Endülüs'ten İspanyolların zulmünden kaçıp gelen Müslümanların çoğu burada yerleşmiş, servetleri ile burasını zenginleştirmişlerdir. Cezayir şehrinde 16. yüzyılın sonlarına doğru güzelliği ve verimliliği ile hayranlık bırakan 10.000 bahçe, sahil ve Mitica'da esirler çalıştırılarak yapılmış 25.000 çiftlik ve 12.000 büyüklü küçüklü ev bulunmaktaydı. 17. yüzyıl öncesinde şehrin nüfusu 100.000 idi. 300 kaptan reis ve ailesi, 6.000 yeniçeri, 600 Türk, 2.000 Endülüs göçmen ailesi bulunuyordu. Her şey boldu; Cezayir koyunda o kadar çok balık vardı ki, yalnız balık avı ahaliyi doyurmaya yeterdi. Şehir Beylerbeyiler döneminde

oldukça büyüdü. Sicilya ve İtalya'dan getirilen mermerlerle süslü camiler ve hamamlar, saraylar yapıldı (Samih 111). Ayrıca şehirde 107 cami, 60 hamam, 90 medrese ve yeniçerilerin konaklaması için yapılmış beş konukevi bulunmaktaydı. Şehirde yabancıların konaklayacağı bir han yoktu (Önalp 39).

Cervantes'in "Nuh'un gemisine (*arca de Noé*)" (1990, 365) benzettiği Cezayir kenti sakinlerini, dini ve etnik kökenlerine göre başlıca beş grupta kategorize etmek mümkündür; Türkler, Magripliler, Endülüs göçmenleri (*Morisicos*), Hıristiyanlar ve Yahudiler. Bu sosyal yapı içerisinde şehirde egemen sınıf Türklerdi. Türkler çoğunlukla askeri ve resmi görevlerde bulunmaktaydılar. Haedo Türkleri doğuştan Türk olanlar ve meslekleri icabınca Türk olanlar şeklinde iki grupta ele alır. Ona göre ilk grupta yer alanlar kendileri ya da babaları Türkiye'den gelenlerdi. Bunların bir kısmı Anadolu/Asya bir kısmı ise Rumeli topraklarından gelmekteydi. Bekâr olan yeniçerilerden farklı olarak evlerde ikamet ediyorlardı, hane sayıları 1600 idi (Haedo 8-9; Haedo'dan akt. Önalp 42). Türk nüfusu oluşturan Yeniçerilerle, kuloğullarını ileride askeri yapı içerisinde ele alacağız.

Nüfusun büyük bir kesimini oluşturan ikinci gruptakiler ise din değiştiren Hıristiyanlardı. Din değiştirerek Müslüman olan ve mühtediler (*renegados*) olarak adlandırılan bu kişiler Türklerle birlikte gemilerde ve diğer işlerde çalışmakta idiler. Haedo yeryüzünde bu kadar çeşitli millete mensup mühtedinin Cezayir'den başka bir yerde olmadığını dile getirir. Bunlar arasında Moskovalı, Rus, Bulgar, Polonyalı, Macar, Alman, Bohemyalı, Danimarkalı, Norveçli, İngiliz, Felemenk, İrlandalı, Kastilyalı, Sicilyalı, Romen, Kalabriyalı, Cenevizli, Venedikli, Arnavut, Boşnak, Rum, Kıbrıslı, Suriyeli, Mısırlı, Portekizli, Brezilyalı, Meksikalı ve daha niceleri vardı (Haedo 9).

Şehirde en yoğun nüfusa sahip Magriplileri dört sosyal sınıfta ele almak mümkündür. Türklerden sonra en çok ayrıcalığa sahip sınıf, kendi dillerinde şehirliler (*Baldís*) olarak adlandırılan şehrin yerlileriydi ki bunlar zamanla Araplaşan Müslümanlardı. Vergi ödemek zorunda değillerdi. Çoğu tüccar olan şehirlilerin hane sayısı 2500 idi. İkinci grubu oluşturanlar dağlık bölgelerden gelerek şehre yerleşenlerdi (*Cabayles*). Toplam hane sayısı 600 olan bu sınıf, eskiden beri Kuzey Afrika'da doğup büyüyen yerli halktı. Bu grup içerisinde *Azuagos* denilen ve kırsal kesimden gelen bir sınıf daha vardı. Bunlar arasında Türk ordusuna asker olarak yazılanlar, çeşitli şehirlerdeki garnizonlarda görev alanlar, kale ve kulelerde muhafızlık yapanlar da bulunmaktaydı. Üçüncü grup şehir dışında çadırlarda sefalet içinde yaşayan göçebelere (*Alarbes*). Dördüncü grup ise İspanya'dan Cezayir'e gelen Endülüs Müslümanlarıydı. Cezayir'e Granada, Aragón, Valencia ve Katalunya Krallıklarından gelen Endülüslü göçmenler İspanya Morları olarak da bilinirdi (*Morisicos*). Ulaşımın daha kolay olduğu Marsilya (*Marvella*) ya da Fransa'nın diğer limanları yoluyla gelmeyi tercih etmişlerdi. Bunlar da Granada ve Endülüs'ten gelen "Mudejarlar (*Mudejares*)" ile Aragón, Valencia ve Katalunya'dan gelen "Tagarinler (*Tagarinos*)" idi. Bunlar İspanya'da doğdukları için beyaz

ırdandı, çoğu esnaf ve sanatkârdı. Endülüslüler 1000 hanede yaşıyorlar ve Türkler gibi giyiniyorlardı. Endülüslü Müslümanlar Kuzey Afrika'ya yerleştikten sonra buradaki Hıristiyanların en büyük ve en acımasız düşmanları haline dönmüşlerdi (Haedo 8-9).

Burada Endülüslülere kısa bir sayfa açmak yararlı olacaktır. 1492 yılında Granada (Gırnata) düştükten sonra şehri Araplardan teslim alan Katolik hükümdarlar Endülüslü Müslümanların hak ve hukukuna saygı göstereceklerini ilan etmişlerdi. Ancak anlaşmaya uymayan Hıristiyanlar halka uyguladıkları görülmemiş baskı, zulüm ve işkencelerle onları zorla vaftiz ederek Hıristiyanlaştırdılar. Bu zulüm karşısında İspanya'dan kaçan Müslümanlar Kuzey Afrika'ya yerleştiler. İspanya'da din değiştirerek kalan ve sayıları 467.500'ü bulan halkın 1609 yılında III. Felipe tarafından imzalanan bir kararnameyle ülkeden çıkarılarak sürgüne gönderilmeleri sırasında yaşadıkları ayrı bir dramdır. Vatanlarından sürülmüş, işkence görmüş Endülüslüler işte bu yüzden İspanyol esirlere nefret ve kin duyguları besliyordu. Hatta bazıları İspanyollardan kaçmak amacıyla korsanlık faaliyetinde bulunurlardı (Önalp 43-44). Cervantes *Cezayir Zindanları* oyununda İspanyol kıyılarına baskın yapan Türk korsanların rehberi mühtedi Yusuf (*Yzuyf, renegado*) karakteriyle topraklarından sürülen Endülüslü figürünü, hain ve Hıristiyan düşmanı olarak işlemektedir.

Hıristiyanların çoğunluğu kölelerden oluşuyordu. Gemilerde, tarlalarda ve evlerde hizmetkâr olarak çalışanlarla birlikte çeşitli milletlere mensup 25 bin köle vardı. Özellikle İspanyol ve İtalyanlar çoğunlukta idi. Ayrıca Hıristiyan nüfusa mensup küçük bir kesim tüccar ve esnaf olarak şehirde bulunmakta idi. Yahudilerin bir kısmı İspanya'dan, bazıları Fransa, Mallorca ya da Fransa'dan gelmişlerdi. Diğerleri ise Kuzey Afrika'nın yerlisiydi. Ticaretle uğraşırlardı, dükkânlarında ve seyyar olarak her türlü eşyanın satışını yaparlardı. Korsanlar tarafından getirilen ganimet eşyalarının alım satımını da yine Yahudiler yapar, bunları Hıristiyan tüccarlara satarak büyük kazançlar elde ederlerdi. Kuzey Afrika'nın birçok şehrinde ve hatta İstanbul'da temsilcileri vardı. Şehirdeki kuyumcuların çoğu Yahudi idi. Az sayıda Magripli kuyumcu bulunduğundan bu sektörün tek hâkimi idiler. Yahudiler iki ayrı semtte 150 hanede yaşamaktaydılar (Haedo 23).

Cezayir her milletten Hıristiyan esirlerle dolup taşan zindanlarıyla meşhurdu. Haedo'nun betimlediği bu zindanlardan birinde muhtemelen Beylerbeyi zindanında Cervantes de esaret yaşamıştı. Şehirde bazı zindanlar birbirine bitişik birkaç evin oluşturduğu üstü açık avlulardan ibaretti. Bazıları eski Roma hamamlarının yeniden inşa edilmesiyle oluşturulduğu için bunlara baño (hamam) adı verilmişti. Bu kapalı yerlerde bulunan küçük odalarda ya da hücrelerde gerektiğinde esirleri bağlamak için zincirler ve prangalar bulunurdu. Cezayir'deki en büyük zindan Çarşı caddesindeki Beylerbeyi zindanıydı. Zindanın avlusunda bir de küçük kilise vardı. Bu kilisede önemli günlerde ayinler düzenlenebiliyordu. Gündüzleri zindanlar açık tutulduğundan, gerek

Cezayir halkı gerekse o zindanda kalan veya kalmayan köleler gün boyunca serbestçe girip çıkabiliyorlardı. Gece olunca zindanların kapıları kapatılıyordu (Haedo'dan akt. Önalp 39-40).

Dönemin Cezayir'inde askeri, idari ve adli yapılanma Osmanlı teşkilatlanmasına benzetilmişti. Bu yapı Garp Ocaklarını oluşturan her üç ocakta da aynıydı. Kısaca özetlenecek olursa, Osmanlı Ordusu kapıkulu, eyalet askeri ve bahriye teşkilatı olmak üzere üç kısımdan oluşmaktaydı. Bu kısımlardan her biri de yeniçeri, cebeci, topçu, arabacı, kalyoncu ocakları gibi çeşitli ocaklardan oluşmakta idi. Eyalet askeri yerli kulu piyadesiyle serhat kulu ve tımarlı sipahilerden ibaretti. Bahriye askerleri tersane ocakları namıyla birçok ocaktan mürekkepti. Esasları tersane halkı ve sınıfı harp idi. İki sınıf da kaptan paşanın emri altındaydı. İşte Cezayir askerlik teşkilatı da bu yapılanmaya benzer şekilde örgütlenmişti (Samih 106-107).

Cezayir Ocağı yoldaş ve yeniçerilerinin temeli, Barbaros Hayreddin Paşa Osmanlıya tabi olunca, İstanbul'dan gelen 2.000 yeniçeri tarafından kuruldu. Bunlara yeniçeri yetki ve ayrıcalığı verilen 4.000 de gönüllü eklendi. Her ne kadar Cezayir yeniçeri teşkilatı İstanbul'daki yeniçeri ocağı gibi yapılınsa da, Cezayir yeniçeri efradı İstanbul'daki gibi devşirmelerden değil, Anadolu'nun en iyi, gözü pek fedai Türklerinden alınıyordu. Endülüs muhacirleri, kuloğulları, Berberiler asker olabiliirdi ama yeniçeri olamazlardı. Cezayir'de yeniçerilerin sayısı zaman içerisinde altı binden yirmi iki bine kadar çoğalmış, sonra yeniden azalmıştı. Yeniçeriler şehrin içerisinde ve *kasriye* denilen yedi kışlada otururlardı. Kışlalar düzenliydi. Hükümet tarafından uygun bir ücret verilen esirler bunlara hizmet ederlerdi. Yerli kadınlarla evlenen yeniçerilerin çocuklarına Cezayir, Trablusgarp, Tunus'ta *kuloğlu* denilmiştir (Samih 107).

Memleket içerisinde emniyet ve asayişini temin üzere çeşitli yerlerde garnizonlar bulunmakta idi. Bu garnizonlardan en önemlileri Cezayir şehri ile Tlemsen, Oran, Buji (Becaye) garnizonlarıydı. Yeniçerilerden başka yine Türklerden oluşan süvari birlikleri (sipahiler), topçular, merkeze bağlı askerlerden başka sancak beylerinin maiyetlerinde de ayrıca Türk kuloğlu ve yerlilerden oluşan bir tabur ya da kuvvet bulunmakta idi. Yerlilerden *mahaşin* adıyla süvariler teşkil olunurdu. Cezayir, Tunus ve Trablusgarp zapt olundukça muharebelerde üstün hizmetleri olanlara ve yararlılık gösterenlere Osmanlıda olduğu gibi tımar ve zeamet verilirdi (Samih 107-108).

Cezayir eyaleti siyasi, ekonomik ve askeri yönden herhangi bir Avrupa krallığına eşdeğer olduğundan Avrupa devletleri tarafından bir krallık olarak kabul ediliyordu, ama idari yönden Osmanlı İmparatorluğuna bağlıydı (Önalp 41). Dönemin İspanyol kroniklerinde sıkça konu edilen Barbaros Hayreddin Paşa'dan genellikle "*Rey de Argel* (Cezayir Kralı)" olarak bahsedildiği görülür. Cezayir payitahtın atadığı bir beylerbeyi tarafından yönetilirdi. Beylerbeyi eyaletin ve Divan-ı Hümayun'un küçük bir kopyası olan eyalet divanının başıydı. Divan beş aslı üyeden oluşan ve

Kerassa yani hükümet heyeti olarak adlandırılan istişari mahiyette bir meclisti. Üyeleri; maliye nazırı, bahriye nazırı, atlar nazırı, beytülmal ve Arap ağası idi. Bu üyeler mutlaka Türkler arasından seçiliyordu, kuloğulları bu memuriyetlere geçemezdi. Yeniçeri ağası ve kadı da divanda bulunurlardı. Beylerbeyiler *Cenine* sarayında otururlar, Salı günleri meclis bu sarayda beylerbeyinin yanında toplanırdı (Samih 109).

Bu şehrin en önemli gelir kaynağı, Osmanlıların yerel sanayi geliştirecek ve zirai üretimi destekleyecek çalışmalar yapmalarına karşın halen korsanlık. Korsanlık Cezayir ocağının kuruluşunun temeliydi ve bir nevi gaza, cihat sayılıyordu. Ayrıca Berberiyeye reisleri ve onların filoları da Osmanlı donanmasının batı cephesi olmuştu. Asıl görevleri ilk devirlerde İspanya Müslümanlarına yardım, İspanya deniz ticaretini ortadan kaldırmak ve sahillerini vurmak suretiyle İspanya'ya zarar vermektir. Bu görevde Cezayir reisleri ile boy ölçüşecek kimse yoktu; onlar bu hususta daimi bir şiddet ve her zaman başarıyla sonuçlanan bir sabır gösterirlerdi. Padişahın bir iradesi ile savaşın ilk safına koşarlardı. Malta'da, Tunus'ta, Lepanto'da olduğu gibi Akdeniz'in en iyi, en cesur gemicileri şöhretini haklı olarak aldılar (Samih 113).

Dönemin Cezayir'i hakkında yapılan bu genel bilgilendirme; "Cezayir Zindanları" adlı eserde yer alan karakterlerin birlikte yaşadığı topluma ve yaşam biçimlerine atıfta bulunmaktadır. Cervantes oyunda 16. yüzyılda Cezayir toplumunu oluşturan insanların genel bir panoramasını çizer. Ayrıca birçoğunu şahsen tanıdığı dönemin tarihi şahsiyetleri olan gerçek kişilere de karakterleri arasında yer verir. Bunu yaparken aynı zamanda gerçeğe kurmacanın iç içe yer aldığı bilgi ve olaylarla eseri besler.

LOS BAÑOS DE ARGEL (CEZAYİR ZİNDANLARI)

"*Cezayir Zindanları*" Cervantes'in 1615 yılında yayımlanan "Sekiz Yeni Komedi ve Perde Arası Oyunu (*Ocho Comedias y Ocho Entremeses Nuevas*)" adlı eserini oluşturan komedilerden biridir. Üç perdelik manzum bir komedi olan oyun, Cervantes'in esaret temalı eserleri arasında en güçlüsüdür. Cervantes'in esaret yaşamından otobiyografik kesitlerin yoğun olarak yer aldığı eserde, tarihsel gerçekliklere ve gerçek şahsiyetlere yer verilirken gerçeğe kurgu bir arada ustalıkla kullanılmaktadır. Eserin incelenmesine geçmeden önce Cervantes'in ilk tiyatro eseri olarak kabul edilen "*El Trato de Argel* (Cezayir'de Yaşam-1580)" adlı oyunu ile "*Don Kişot* (1605)" adlı romanının I. Kısım 39-41. bölümlerinde yer alan "*Esir Yüzbaşı'nın Hikâyesi*"nden söz etmek gerekir. Her üç eserde olay örgüsü hemen hemen aynıdır. Her iki oyunun ana karakteri *Zabara*, "*Esir Yüzbaşı'nın Hikâyesi*"nde *Zoraida* olmaktadır, üç karakter de bir Hristiyan esire âşık olan Magripli güzel kızdır ve Hristiyanlık dinine inanmaktadır. Diğer karakterlerin çoğu da her üç eserde yer almaktadır.

Cervantes *Cezayir Zindanları* adlı oyununda, *Cezayir'de Yaşam* dramasında yer alan olaylar dizisini yeni teknikler, tezatlar ve daha ahenkli bir nazım türü ile geliştirerek yeniden canlandırır. Bir bakıma oyunda tema üç aşamadan geçmiştir; ilkinde *Cezayir'de Yaşam* komedisinde yer alan ham duygu ve eski teknikler, ikinci aşamada *Esir Yüzbaşı* öyküsündeki etkileyici yorum ve yazınsal maskeleye, son aşamada ise eski temanın yeni komedideki (*Cezayir Zindanları*) çeşitli unsurlarla keskin dramatik önsezinin yalın, içten ve insani biçimde yeniden işlenmesidir (Prat 321-322). Oyunda zaman 16. yüzyıl, mekân ise ilk sahnedeki gece baskını haricinde Cezayir'dir.

Oyunun Özeti

Oyunun odak konusu, yörenin zenginlerinden Hacı Murad'ın (*Agj Morato*) kızı Zehra (*Zahara*) ile İspanyol esir *Don Lope* arasındaki aşktır. O dönemde tarihsel karakterlere atfedilen tipik bir aşk hikâyesi olarak gözükten ana temanın çevresinde dönüp dolaşan sayısız izlek vardır. Oyun Cezayirli Türk korsanı Gâvur Ali (*Caurali*) ile denizcilerinin İspanya kıyı kasabalarından birine düzenledikleri gece baskını sahnesiyle başlar. Baskında 120 Hıristiyanı esir alan Türk korsanların rehberi İspanyol asıllı mühtedi Yusuf'tur (*Yzif*) ve o kasabada doğmuştur. Esirler arasında yaşlı bir asilzade, iki çocuğu (Yusuf'un yeğenleri), bir *zangoç* (kilise kayyumu), genç Costanza ile eşinin esir alınışına tanık olan Fernando bulunmaktadır. Cesur âşık, Costanza'dan ayrı kalmamak için sarp bir kayalığın tepesinden denize atlayarak korsanlara teslim olur. Olayların devamı *Cezayir'de vuku bulur*.

Don Lope ve Vivanco adlı ayakları zincirle bağlı İspanyol esirler, yerleştirildikleri Cezayir zindanının avlusunda görünürler. Bu zindan birbirine bitişik birkaç evin avlularından oluşmaktadır. Her iki esirin sohbeti sırasında, kafesli bir pencereden bir kamış uzatılır. Kamışın ucunda bohça şeklinde bağlanmış beyaz bir mendil vardır. Esirler mendili açtıklarında içerisinden biri çiftli (*doblon*) olmak üzere on bir adet altın (*escudo*) çıkar. O esnada yanlarına mühtedi Hasan gelir. Dinini değiştirdiği için pişman olan ve esirlere iyi davranan Hasan, tekrar Hıristiyanlığa geçerek İspanya'ya dönmek istemektedir.

Kamışın uzatıldığı evde kimin yaşadığını Hasan'a soran esirler, o evde Cezayir'in en zengin ve saygın adamlarından Hacı Murad'ın güzel kızı Zehra ile yaşadığını öğrenirler. Hıristiyan bir esir kadının büyüttüğü Zehra, Fas kralı olacak Adbümelik (*Muley Maluco*) ile yakında evlenecektir. Biraz sonra kamışa bağlı mendil tekrar uzatılır. Bu kez içinden bir not çıkar, notu okuyan Don Lope oldukça şaşırır. Zehra Hıristiyanlığa inandığını, bir Hıristiyanın kendisini memleketine götürmesini çok istediğini, eğer isterse Don Lope'ye esirlikten kurtulması için çok para vereceğini ifade etmekte, ama buna karşılık kendisiyle birlikte kaçmayı ve onunla memleketinde evlenmeyi teklif etmektedir.

Birinci perde Cezayir limanına getirilen esirlerin Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa (*Azán Bajá*) ile Kadı (*Cadı*) huzurunda paylaşımı sırasında meydana gelen acı bir olayla kapanır. Esir paylaşımında Don Fernando Gâvur Ali'nin, zangoç da bir yeniçerinin kölesi olmuştur. Yusuf, esir sayısını ve genç esir olup olmadığını soran Hasan Paşa'ya 120 esirin getirildiğini, iki çocuk yaşta esirin olduğunu ve bunların kendi yeğeni olduğunu söyler. Bu arada din değiştirdiği için pişmanlık duyan mühtedi Hasan, bu baskını gerçekleştiren İspanyol mühtedi Yusuf'u öldürür. Hasan, Kadı'ya Hıristiyan olduğunu, artık bir Magripli olarak değil de Hıristiyan olarak öleceğini haykırır. Kadı, Hasan'ın dilinin kesilmesini ve işkence yapılmasını emreder.

İkinci perde çapraz aşk ilişkileriyle başlar. Gâvur Ali'nin eşi Halime, don Fernando'ya, Gâvur Ali de eşinin cariyesi Costanza'ya âşık olur. Halime sevdiği don Fernando ile kendisini buluşturması için Costanza'ya aracılık yapmasını rica eder. Öte yandan Costanza'ya âşık olan Gâvur Ali niyetini Fernando'ya açarak onu aracı olarak kullanmak ister. İki Hıristiyan esir ustaca aşklarını gizlerler ve efendilerine hizmet eder gibi görünürler. Başka bir sahnede Hıristiyanlar gizlice Paskalya kutlaması yapmakta iken Magripliler onları öldürürler.

Son sahnede Magriplilerin din değiştirmeyi kabul etmeyenlere uyguladıkları şiddete vurgu yapılır ve Zehra'nın don Lope'yle kaçıışı işlenir. Zehra'nın babası Hacı Murad kızını güçlü Abdülmelik ile evlendirmeye kararlıdır, ancak Zehra daha önceki teklifinde direnmektedir. Bu arada esaret yaşamının acıları, esirlerin özgürlük tutkuları karakterlerin şahsında dile getirilir. Şiddet sahneleriyle nefret duyguları açığa vurulur. Bu sahnelerden biri yaşlı asilzadenin din uğruna işkence ile ölümü kabul eden küçük oğlunun sahnesidir. Final sahnesinde Zehra don Lope ile konuşmayı başarır ve Lope'nin fidyesini ödeyerek onu esaretten kurtarır. Fernando, Costanza ve Zangoç diğer esirlerle birlikte bir tekne ile Mallorca'ya gitmek üzere sahilden uzaklaşırlar.

Analiz

Cezayir Zindanları, Cervantes'in esaret yaşamını ilk elden yansıtırken, Akdeniz'in Müslüman dünyası ile erken dönem İspanya'sı arasındaki çatışmayı gerçek ile hayal arasında gözler önüne sermektedir. Eserde havzanın çok kimlikli ve kültürlü kozmopolit yapısı bir bütün olarak ele alınırken, hâkimiyet mücadelesinin iki büyük aktörü arasındaki dinsel ve siyasi rekabetle husumetin de altı çizilmektedir (Fuchs and Ilika xiii). Cervantes eserde esaret yaşantısıyla iç içe olan Cezayir toplumunu oluşturan Magripliler, Türkler, Hıristiyanlar, Yahudiler, mühtediler ve esirler arasındaki ilişkiler bağlamında güç dinamikleriyle sınıflar hiyerarşisine ustaca yer verir. Yazarın bir yandan toplumun katı kurallarla çizilmiş sınırlarını ortaya koyarken diğer yandan hayal gücünü katarak yer verdiği farklı dinsel ve etnik kimlikler arasındaki çapraz aşk ilişkileriyle kaba güldürüyü de kullandığı görülür.

Eserde aksiyon bol ve hızlıdır; bir tempo ve heyecan göze çarpar. Diyaloglar canlıdır. Konular ana tema çerçevesinde tutku, acı ve maceralarla dolu esaret yaşamı etrafında bütünleşir. Cervantes tiyatrosu entrika tiyatrosundan da öte devrim niteliğinde bir gelişme gösterir ve yazarın ilk dönem üslubuna katkı yapar. Bu eserde modern düzyazı edebiyatının yaratıcısı Cervantes romandan nazıma geçiş döneminde gelenekselcilik (*costumbrismo*) ve samimi gerçekliği canlandırarak, fakat idealizm ve mizahı da göz ardı etmeyerek sade, ölçülü, canlı ve hümanist öğelerin çokça kullanıldığı bir oyun sezinlemeyi başarmıştır. Korsanların İspanyol kıyılarına gece baskınından din kurbanları küçük çocuklara yapılan kanlı eziyetlere, grotesk ve pıkaresk Zangoç’un nüktelerinden esirlerin aşk ve acı motiflerine kadar oyunda olaylar hızla akar geçer. Sanki yaşam izleyicilerin gözlerinin önünden akıp geçmektedir. Yazar oyunun finalinde, özgürlüklerine kavuşan esirlerin mutlu sonuyla birlikte baştan sona okurun ruhuna işlemeyi ustalıkla başarır (Prat 321).

Cervantes oyunda komedi ile trajediyi, gerçekle kurmacayı aynı anda ustalıkla yansıtmayı başarmıştır. Oyun, yazarın esaret yaşantısı, acı ve tutkuları, tarihsel olaylar ile toplumun içinden gelen karakterlerin öz yansımasından ibarettir. Dolayısıyla yaşamın ta kendisidir. Cervantes elbette gerçekle kurmacayı yan yana kullanırken, esaret teması içerisine kattığı hayal gücünün ürettiği birkaç izleği yerleştirirken yaratıcılığını da ön plana çıkarmıştır. Okura bir bütün olarak gerçeklik duygusu veren, yazarın tiyatroyu bir öz yansıtma aracı olarak ustalıkla kullanmış olmasıdır. Bir bakıma bu oyun Cervantes’in şahsında tüm esirlerin ortak sesinin ve dönemin Cezayir toplumunun bir dışa vurumu, bir öz yansımasıdır. Cervantes’in kullandığı bu tekniği, 1960’lı yıllarda Lionel Abel’in yarattığı bir kavram olan “meta tiyatro (*metatheatre*)”, bir başka deyişle “oyun içinde oyun (*play-within-play*)” tekniğiyle aynı kapsamda değerlendirmek gerekir.

Abel’e göre *meta tiyatro*, dünyayı toplumsal normlarda tanımlanmış şekilde değil de, daha yaratıcı varyasyonlar ya da olası sosyal değişikliklere izin vererek insan vicdanının bir uzantısı olarak yansıtır. Oyun sırasında ölüm sessizliğinden mizaha da geçiş olabileceğinden izleyici empati (duygudaşlık) hissederken aynı anda kahramana da gülebilmektedir (Abel 59-60). Abel bu tür oyunlarda göze çarpan ortak özelliği şöyle izah eder:

Bu oyunların tamamı hâlihazırda dramatize edildiği görülen yaşama dair tiyatro parçalarıdır. Yani bu oyunlarda sahnede gözükken karakterler basit bir şekilde, sadece bir kameranın yakalayabileceği pozlar gibi, oyun yazarının onların çarpıcı pozlarını yakaladığı için orada değildiler, ama oyun yazarının bu karakterleri not etmeden önce, trajedideki figürlerin aksine onlar kendilerinin dramatik olduklarının farkındadırlar. Sahnedeki kahramanlar oyun yazarına, kendisi tecrübe etmeye başlamadan önce dramatik hayal gücünün etkisini gösterirler. Peki, onları dramatize eden nedir? Mitler, efsaneler, yazın geçmişi ve bizzat kendileridir (60).

Abel meta tiyatroyu iki temel varsayım üzerine tanımlamaktadır; “*ilki dünya bir sahnedir, ikincisi ise hayat bir rüyadır*” (105). Bunu yaparken İspanyol altın çağının önde gelen şair, yazar ve dramaturgu Calderón de la Barca’ya (1600-1681) ve büyük hayal gücüyle yeni bir tarz yarattığı “*La vida es sueño* (Hayat rüyadır-1635)” oyununa atıfta bulunur. Abel meta tiyatrodaki öz yansıtan (*self-referring*) karakterlere örnek olarak, Cervantes’in bir oyununu değil de bir romanının kahramanı olan meşhur Don Kişot’u gösterir. Ona göre “*Don Kişot, hiç kuşkusuz kendi oyununun yazarıdır; daha modern bir anlatımla, kendi yönetmeni, sahne amiri ve dekor sorumlusudur*” (Abel 65). Cervantes’in meta tiyatro tekniğini kullandığı eserlerinden biri de *Cezayir Zindanları* oyunudur.

Bu oyunun ilham kaynağının Bizanten romanlara dayandığını görüyoruz. Bu çalışmaların ortak noktası, birbirine âşık iki genç karakterin ayrılmak zorunda kalarak esirlerine âşık olan zengin efendilerinin hizmetine girmeleri ve sonuca ulaşmak için âşık çiftlerden arabuluculuk yapmalarını istemeleridir. Âşık çift birbirlerini görebilme uğruna bu oyuna devam ederler. Burada âşık çiftlerin sevgilileri ve efendileri arasında arabuluculuk yapmak zorunda oldukları paradoksu ortaya konulmaktadır. Nihayet oyun, belirli koşullar altında mutlu bir sonla noktalanır. Nitekim Manuel Lacarta’ya göre, *Cezayir’de Yaşam*’da olduğu gibi bu oyunda da, esirlerine âşık olan Müslüman çift Halime-Gâvur Ali ve Hıristiyan esirler Costanza-Fernando ile Hıristiyanlık dinine geçen Hacı Murad’ın kızı Zehra ve don Lope arasındaki aşkla beslenen Müslüman ve Hıristiyan “*çapraz çiftlerin*” kurgulandığı görülmektedir (205).

Cervantes’in oyunda âşık çiftlerin hikâyesini kullanması, aslında esaret yaşamı içinde anlatılabilecek aşk hikâyesi olanağının bulunmamasıyla açıklanabilir. Dinsel farklılıklardan dolayı Magripliler ile Hıristiyan karakterler arasındaki çatışma gibi, oyuna belirli nüanslar eklemek hikâyede ahengi sağlayacaktır. Elbette, bu tür farklı karakterler arasındaki aşk ilişkisi, dönemin tiyatro izleyicilerini hoşnut bırakabileceği gibi, bu aşk çatışması üzerinden esirlerin efendilerini küçük düşürerek halk arasında bu acizlikten dolayı bir tatmin duygusu yaratabilmektedir. Böylece Cervantes karakterlerini daha derin ve detaylı bir şekilde betimlemeyi başarmıştır.

Olası bir diğer ilham kaynağı ise, Yunanlılar tarafından efsanevi Truva’nın yok edilışıdir, oyunda Cervantes bu yok edilışı, Magripliler tarafından bir İspanyol kıyı halkının yok edilmesine dönüştürmüştür. Çok karmaşık, özgün ve cesur bir teknikle Cervantes, Altın Çağ İspanyol edebiyatında yaygın olan klasik epik roman ve Bizanten romanı güncellemiş, ancak basit bir taklit ötesinde bu fikirleri eserlerini mükemmelleştirmek adına kullanmıştır.

Eserde kahramanlarla ilgili öğeler *Cezayir’de Yaşam*’dan farklı olarak dinsel bir duyarlılığa dönüşmektedir. Bu duyarlılık yalnız Hıristiyan esirlerin İspanyol halk tiyatrosunun kurucularından Lope de Rueda’nın (1510-1566) “*paso*” denilen tek perdelik kısa oyununda yer alan bir diyalogu da

canlandırdığı Paskalya kutlamalarında değil, aynı zamanda küçük Francisquito'nun bir sütuna bağlı olarak kurban edildiği sahnede, dindarlık adına insani sınırların zorlandığı bir özellik arz eder. Cervantes bu karakterin şahsında oyunun tüm dramatik duygusallığını yoğunlaştırmaktadır (Lacarta 205-206).

Karakterler: Gerçekle Kurgu Arasında

Cervantes oyunda 16. yüzyılda Cezayir toplumunu oluşturan insanların genel bir panoramasını çizer. Ayrıca dönemin tarihi şahsiyetlerine karakterleri arasında yer verir. Bunu yaparken aynı zamanda gerçekle kurmacanın iç içe yer aldığı bilgi ve olaylarla eseri besler. Tarihi olaylar arasına serpiştirdiği gerçek kişiliklerle hayal gücünü kullanarak yarattığı kişiler arasında bir denge olduğu gözlenmektedir. Ancak okur/izleyici bu karakterlerin hangisinin gerçek hangisinin kurmaca olduğuna dair bir kaygı taşımaz. Yazar gerçekle kurguyu gerek tarihi olaylar gerekse karakterler arasında harmanlamayarak bir ahenk oluşturmayı başarmıştır. Şimdi oyunun tarihi şahsiyetlerle hayal gücünün yarattığı karakterlerin biresiminden oluşan kahramanlarına göz atalım.

Kurmaca Karakterler

Cervantes'in oyunda yer verdiği kurmaca karakterler yazarın kendi şahsında bir yandan esaret yaşamının acı, tutku ve özlemlerini dile getirirken, diğer yandan dinsel duyarlılığı ve nefret duygularını açığa vurmaktadırlar. Ana tema olan İspanyol esirle Magripli kız arasındaki aşk motifinin esas kahramanı da kurmaca karakter özelliği taşır. Yazar karakterleri tiyatro aracılığıyla öz yansıtma aracı olarak kullanmakta ve topluma istediği mesajları vermektedir. Bu karakterler yazarın hayal gücünün ürünleri olsa da Cezayir toplumunu yansıtan ve yaşamın içinden gelen kişiliklerdir. Kurmaca karakterler arasında başlıca kahramanlar; don Lope, Zangoç, Mühtedi Hasan, Mühtedi Yusuf, Juanico ve Francisquito'dur.

Don Lope, oyunun ana kahramanıdır; asil, nazik ve cesur İspanyol âşığı temsil eder. Bir bakıma Don Kişot romanındaki tutsak yüzbaşıyla eşdeğer bir karakterdir (Prat 322).

Zangoç, oyunda “nükteci (*gracioso*)” figür olarak vücut bulur. Yahudi toplumuyla alay eder; bir defasında “*cumartesi tenceresini?*” çalar; diğer bir zaman kendisini kurtarmaları için Yahudilere baskı aracı olarak kullanmak üzere kundakta bir bebeği çalar. Alaycılığı, serseriliği, uyuşukluğu, inancı, vatanperverliği ile canlı bir figür olarak karşımıza çıkar. Yazar, zangoç figürü ile hümanist eğiliminin bazı özelliklerini yansıtmayı amaçlamaktadır. Bu komik figürün nüktedanlığı bazen acımasız şakalara kadar kaba, saçma ve hatta grotesktir (Prat 322).

Mühtedi Yusuf ve **Mühtedi Hasan**. Eser iki tip mühtedi figürü çizer; bir yanda doğduğu topraklara baskın yapacak kadar hain bir mühtedi, Yusuf; diğer yanda ise din değiştirdiği için pişman

olan mühtedi, Hasan. Yusuf oyunda Türk korsanı Gâvur Ali'nin rehberi olarak gece baskınını yönlendiren ana figür olarak yer alır, eylemleri kendi anavatanına ihaneti üzerine yoğunlaşmaktadır. Küçük yaşta dini değiştirilen talihsiz mühtedi Hasan ise tekrar Hıristiyan dinine geçmek için her şeyi göze alır, mühtedi Yusuf'u öldürür ve kendisi de din uğruna işkenceye maruz kalır.

Juanico ve *Francisquito*, babaları olan yaşlı bir asilzadenin esir alınan çocuklarıdır. İsimleriyle birlikte dinlerinin zorla değiştirilmesine ve Kadı'ya iç oğlanı olarak verilmeye çalışılırlar. Yazar Türk giysileriyle getirilen çocukların din değiştirmeyi kabul etmemeleri üzerine özellikle Francisquito'nun din kurbanı olarak eziyetle ölümünü güçlü bir dinsel dramla sembolize eder.

Tarihi Şahsiyetler, Gerçek Karakterler

Cervantes oyunda şahsen tanıdığı ya da Cezayir toplumuna mal olmuş gerçek kişiliklere de yer vermektedir. Oyunda tarihi kişiliği olan gerçek figürler arasında Raguzalı mühtedi *Agi Morato* (Hacı Murad), kızı *Zahara* (Zehra), Fas krallığına namzet *Muley Maluco* (Abdülmelik), Cezayir Beylerbeyi *Venedikli Hasan Paşa* bulunuyordu. Simancas Genel Arşivleri'nde özellikle Hacı Murad ile damadı Abdülmelik hakkında çok sayıda belge mevcuttur. Ancak bu çalışmada, konudan uzaklaşmamak adına bunlardan sadece birkaçına yer vermekle yetinilmiştir.

Muley Maluco (Abdülmelik-1541-1578), 1544-1577 yılları arasında Fas sultanı olan Sadi Şeriflerden Muhammed Sayı'nın oğludur. Abdülmelik Türklerin yardımıyla 1576 yılında yeğeni Muhammed'i devirerek Fas tahtına çıkan, 1578'de Portekiz kralı Don Sebastian'a karşı hasta hasta ve sedye üzerinde girişip kazandığı meşhur Kasr-ül Kebir savaşında ölen Fas Sultanıdır (Carım 45). Üç Krallar Muharebesi olarak bilinen bu savaşta Portekiz kralı ile Portekiz müttefiki Muley Muhammed de ölmüştür. Muhammed'in oğlu Don Felipe 1593 de Escorial sarayında vaftiz edilmiştir. Cervantes onu tanıdığı 1614 yılında, Madrid'de Huerta caddesindeki evinin hemen yanında yaşamıştır (Illades 90). Abdülmelik Fas Sultanı olan kardeşi Abd-Alla el Ghalip ile aralarındaki husumet nedeniyle önce İstanbul'a daha sonra Cezayir'e mülteci olarak gelmiştir. 1574 yılında dönemin güçlü isimlerinden Hacı Murad'ın kızı Zehra ile evlenmiştir. Abdülmelik 1575 yılında Fas'a geri dönmüş, eşi Zehra ve oğlu İsmail ise Cezayir'de kalmıştır. Ancak Abdülmelik ile Zehra tekrar bir araya gelememiştir (Fine ve Navia 331).

Abdülmelik Oran kuşatmasında yer almış, La Goleta ve Tunus'un fethinde de Uluç Ali ile birlikte saf tutmuştur. Cervantes'in de henüz iki aydır esir olduğu 1575 yılı Aralık ayına kadar Cezayir'de çok tanınan bir kişiydi. Onun hakkında Avrupa modasını takip ettiği, birçok lisanı konuştuğu, Hıristiyan İspanyollara sempati duyduğu konuşuluyordu. Şairdi, iyi bir askerdi, müzikal enstrüman çalıyordu, İncil'i biliyordu, şarap içiyordu ve tuzlanmış domuz eti yiyordu (Illades 90).

Oyunun üçüncü sahnesinde Cervantes, Hıristiyan esirlerden Ossorio'nun şahsında Don Lope'ye düğün hazırlığındaki kişinin Cezayir'in en güzel ve en zengin kızı Zehra olduğunu söylerken Abdülmelik hakkında şu bilgileri verir: “*Onun (Zehra) kocası çok meşhur bir Arap olan Fas tahtına namzet Muley Maluco'dur, dininde, eğitilmiş ve ebildir; Türkçe, İspanyolca, Almanca, İtalyanca ve Fransızca bilir, karyolada uyur, Hıristiyanlar gibi masada oturup yemek yer; hepsinden öte iyi bir askerdir, hoşgörülüdür, bilgindir, binlerce meziyete sahiptir*” (1990, 376).

Simancas Genel Arşivlerinde muhafaza edilen belgeler, Türklerle irtibat halinde olan Abdülmelik'in İspanyollarla da bilgi alışverişi yaptığını, hatta İspanya Kralı II. Felipe'ye bağlılığını bildirdiğini ortaya koymaktadır (Bkz. AGS Estado legajo 487).²

Zahara (Zehra), Cezayir toplumunda efsane bir şahsiyet olarak bilinir. Cezayir'in önde gelen şahsiyetlerinden Raguzalı mühtedi Hacı Murad'ın kızı olan Zehra yukarıda bahsedildiği üzere Abdülmelik'in eşi idi. Uzun müddet Cezayir'de yaşadı. Eşinin ölümünden yaklaşık üç yıl sonra 1580 yılında bu oyunun gerçek şahsiyetlerinden biri olan Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa ile evlendi. Cervantes ve Zehra aynı dönemde Cezayir'deydi. Büyük bir olasılıkla Cervantes Zehra ile karşılaşmadı, ancak halk arasında ulaşılamaz, genç, güzel ve zengin kadın olarak, belki de dramatik yaşamı nedeniyle sevilen ve popüler bir figür olan Zehra'nın ismini duymuştu (Fine ve Navia 331).

Zehra'yı eğiten ve genç kıza Hıristiyanlık dinini öğreten kişi, Juana de Renteria isimli dadısı, hizmetlisidir. Oyunda Zehra don Lope'ye ilettiği notta “*çok zengin olan babasının Hıristiyan bir esiri olduğunu, onun kendisini büyüüttüğünü ve Hıristiyanlığı öğrettiğini*” (Cervantes 1990, 334), mühtedi Hasan da don Lope'ye Hacı Murad'ın evi hakkında bilgi verirken, “*o evde yıllar önce Juana de Renteria isimli bir Hıristiyan bir esirin bulunduğu*” (Cervantes 1990, 331-332), ifade etmektedir.

Juana muhtemelen 1575 yılında vefat etmiştir (Illades 90). Oliver Asin “*Juana'nın 1514 yılında beş gemisiyle Barbaros'un peşine düşen ve Akdeniz'de esir alınan Martin de Renteria'nın ailesine ait bir kişi olabileceğini*” (Asin 245-239) tartışmaya açmıştır. Zehra'nın büyükannesi 1530'da İspanyolların 1507'den beri savunduğu Cezayir önündeki Peñon adasında (*Peñon de Arge*) kale içerisinde esir

---

² Abdülmelik'in Andrea Gasparo Corso'ya hitaben Cezayir'den Valencia'ya gönderdiği 21 Mayıs 1574 tarihli mektubu; “Fas Kralı olan kardeşimin öldüğü haberini alınca artık oraya gitme arzusuyla yanıp tutuştuğum günün geldiğini anladım. Savunmam için gönderilen bir Türk birliğiyle yola çıktım. Yolda iken Cezayir Kralı'nın gönderdiği bir elçi geldi ve bana Osmanlı Padişah'ının (*Gran Turco*) bir mesajını ilettiler. Mesajda, Türk askerleriyle birlikte Cezayir'e gelmem isteniyordu... İşte Cezayir'e böyle geldim, geledi 8-10 gün oluyor. İki gün içinde de tekrar yola çıkacağım... Bana ihtiyaç duymanız halinde her konuda elimden gelenin en iyisini büyük bir istekle yapmaya daima hazır olduğumu biliniz... (AGS Estado legajo 487)

Nisan 1573 tarihli Cezayir Raporu: “... Cezayir şehrinde Türkler, yeniçeriler ve Magriplilerden oluşan 5000-6000 savaşçı bulunmakta... Fas Kralı'nın kardeşi Muley Aluc'un (*Abdülmelik*) kesinlikle Majestelerinin (İspanya Kralı'nın) büyük hizmetkârı olduğu biliniyor. Majestelerinin ona Fas Krallığını vereceği, hatta onun don Juan'la da iyi görüştüğü ağızdan ağıza dolaşılıyor...” (AGS Estado legajo 487)

alınan Mallorca'lı bir Hıristiyandı. Diego de Haedo kale içerisinde sağ kalan kişileri belirtirken tarihi gerçeklikleri de yansıtmaktadır: “Kalede sağ olarak sadece ağır yaralı balde kaptan Martín de Vargas, 53 askeri ve üç bayan bulunmuştu. Bu bayanların ikisi İspanyol'du, biri Alcayde (Belediye Başkanı) Ramazan'ın kayınvalidesi, diğeri ise Agi Morato'nun kayınvalidesi olan Mallorca'lı bir bayan, üçüncüsü ise Fas kralı Muley Maluk'un eşinin anneannesi idi” (Haedo 57).

Agi Morato (Hacı Murad) Raguzalı (Dubrovnik) bir mühtedir. Cezayir Belediye Başkanı ve Fas sultanı Abdülmelik'in kayınpederiydi. Haedo “1581 yılında Cezayir belediye başkanları arasında en zengin kişiler sıralamasında; mühtedi Agi Morato'nun ilk sırada yer aldığı, ikinci sırada Türk Daut'un, üçüncü sırada Kalabriya'lı mühtedi Mahamet Chelebi'nin geldiğini” ileri sürerek yirmi iki başkana yer veriyordu (10). Hacı Murad İnebahtı savaşını takip eden yıllarda Cezayir'de önemli bir şahsiyetti (Asin 245-339). 1579-1581 yılları arasında Türkler ve İspanyollar arasında tesis edilen ateşkes döneminde, Madrid ile İstanbul arasındaki diplomatik görüşmelerde Sultan'ın özel elçisi olarak aracılık yapmıştır. Dönemin Cezayir Beylerbeyi Arap Amat (Ahmet) Paşa'nın Gandia Dükü'ne (Valencia Kral Naibi) gönderdiği 22 Mart 1573 tarihli mektubunda; barış görüşmeleri için Osmanlı Sultanı tarafından görevlendirilen gizli elçiye, İspanya'ya güvenli bir şekilde ulaşabilmesi için pasavan (*salvoconducto*) düzenlenmesi ricasında bulunmuştur. Arap Ahmet Paşa, Sultan adına İspanya Kralı ile görüşecek bu elçinin kimliğini mektubunda “Belediye Başkanı (Alcaide) Agi Morato, Büyük Türk'ün Sefiri” olarak açıklıyordu (AGS Estado, legajo 487, “1573, 22 de Marzo, Argel. Arap Amat al Duque de Gandia”).

Hacı Murad İspanya'ya hareket etmeden önce Sultan'la görüşmek üzere İstanbul'a gitti. O dönemde Venedik Kutsal İttifak'tan ayrılmak üzereydi ve Osmanlı Sultanı ile ayrı bir barış anlaşması yapma arzusundaydı. Barış görüşmeleri için II. Felipe'nin uygun görüşü alındıktan sonra 12 Mayıs 1573'de Hacı Murad'a pasavan düzenlendi. Bu elçinin İspanya'ya hareketinden birkaç hafta önce gizemli elçi hakkında bilgi toplamak üzere talimat verilen Valensiya'lı tüccar Juan Pexón, muhbiri P. Núñez'in verdiği bilgi bağlamında Hacı Murad hakkında şu bilgileri paylaşmıştır: “Sultan'ın Türk özel elçisi Agi Morato yaklaşık elli yaşlarında sağduyulu ve iyi huylu, Raguzalı (Raguçes) bir mühtedir. Cezayir'in ileri gelenlerinden önemli ve zengin bir şahsiyettir” (AGS Estado, legajo 487, “s.f. 1573, en principio. Relacion de Juan Pexon, mercader de Valencia. Respuestas de Juan Pexón, mercader de Valencia, a lo preguntado por el Duque de Gandia”); Canavaggio 2000, 40).

Venedikli Hasan Paşa (*Hasan Veneziano*), Venedikli bir mühtedir. Bu yüzden Venedikli Hasan Paşa ya da Uluç Hasan Paşa adıyla tanınmaktadır. Cezayir'in 22. Beylerbeyi olan Hasan Paşa 1577 yılında Ramazan Paşa'dan görevi devralmış, 1577-1581 ve 1583-1585 yılları arasında iki dönem Cezayir Beylerbeyliği görevinde bulunmuştur (Haedo 83; Gaid 63; Samih 114). 1588-1591 yılları arasında ise Kaptan-ı Derya olarak da hizmet etmiştir (Kayabalı ve Arslanoğlu 816).

Hasan Paşa Venedik sahillerinde küçük yaşlarda esir alınarak Trablusgarp'a getirilmiş, *Andreta* olan adı Hasan'a dönüştürülerek mühtedi yapılmıştır. O dönemde Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Reis'in eline geçmiş, Turgut Reis 1565 yılında Malta'da ölünce Kılıç Ali Paşa'nın esiri olmuştur. Kılıç Ali Paşa Cezayir Beylerbeyi iken Hasan Paşa'yı azat ederek ona bir kadirge vermiş, kâhyalığına yükselmiş ve daha sonra Selanik Sancak Beyi yaptırmıştır (Haedo 83).

Cervantes'in esaret temalı eserlerinde Hasan Paşa daima kahramanlarından biri olmuştur. Don Kişot'taki "Esir Yüzbaşı'nın Hikayesi"nde de bu tarihi şahsiyete Uluç Ali Paşa ile birlikte yer vermektedir. Bu hikâyede "üç bine yakın esiri olduğunu söylediği Uluç Ali'yi överken, onun en değerli esirlerinden Venedikli bir mühtedinin gemi miçoluğundan yeryüzünde görülmemiş zalimlikte bir mühtediye dönüştüğünü, daha sonra çok zengin ve hatta Cezayir Beylerbeyi olan bu kişinin Hasan Paşa (*Azán Bajá*) olarak tanıdığını" (Cervantes 1904, 315) aktarmaktadır. Deli Mehmet'in esiri olan Cervantes kaçma girişimlerinden biri sonrasında Hasan Paşa tarafından satın alınmış ve onun esiri olmuştur. O dönemde otuz yaşlarında olan Hasan Paşa "zeki, cesur ve faaldi, ancak bu güzel vasıflar emsalsiz bir zalimlik ve tamahkârlıkla birleştiğinden kıymetten düşüyordu" (Samih 159).

Gâvur Ali (Caurali) Cezayirli korsan Yüzbaşı Caur Ali'dir. Haedo'ya göre, "isminden anlaşılacağı üzere Caur Ali Hristiyan Ali demektir... Caur Ali 20 oturaklı bir galera sahibi olan gaddar ve aşırı zalim bir Rum mühtediydi... İspanya Valencia'da evliken esir alınıp Cezayir'de dini değiştirilmiş, ancak daha sonra Hristiyanlığa dönmek üzere ülkesine kaçmıştı. Bir müddet sonra Türk olmak için İspanya'dan tekrar Cezayir'e döndü... O dönemde Beylerbeyinin esirlerinin gardiyan başıydı (*guardian baxi*). Caur Ali ilerleyen yıllarda Türk donanmasında büyük bir reis ve korsan oldu. 1571 yılında Avusturyalı Don Juan tarafından yenilgiye uğratılan Türk donanmasında esir alınan diğer Türklerle birlikte Roma'ya götürüldü. Ancak daha ağır cezaları hak etmesine karşın Papa V. Pio tarafından diğer esirlerle birlikte özgürlüğe kavuşturuldu..." (Haedo 159-160).

CEZAYİR ZİNDANLARINDA TÜRK İMGESİ

Tarihte Avrupalıların Türk tehdidini Yeniçağla birlikte hissetmeye başladığı görülmektedir. O dönemde Avrupa'da ortak düşman olarak imgelenen Türkler İslam dünyasının savunucusu ve Hristiyan dininin can düşmanı olarak ilan edilmiştir. Bu amaçla Türklere karşı Haçlı seferleri de dâhil olmak üzere birçok kampanya yürütülmüştür. İlerleme dönemlerinde istilacı ve yayılmacı politikalarının yarattığı korku ile Türkler "barbar, vahşi, kana susamış, ahlakî değerlerden yoksun kişiler" olarak gösterilmeye çalışılmış, Türk adı asırlardır provoke edilmiştir. İspanya'da da durum pek farklı değildir. Fernandez Lanza "16. ve 17. yüzyıllarda birçok İspanyol yazarın Türkü sistematik olarak şiddet, kötülük ve zalimlikle kimliklendirdiğini, o dönemde Türk İmparatorluğu'na yönelik İspanyol bakış açısının

Habsburg ve Osmanlı İmparatorluklarının siyasi-askeri rekabeti ve mücadelesi çerçevesinde kalıp olgunlaşmadığını? (87-103) ileri sürmektedir.

Elbette İspanyolların Kuzey Afrika'da yayılcı politikalarının önünde set oluşturan ve bölge halkınca da din düşmanı olarak lanse edilen Türkler hakkında gerçek olmayan benzetmeler yapılması doğaldır. Dönemin Avrupa ve İspanya'ya özgü Türk'e bakış açısından Cervantes'in eserleri de nasibini almıştır. Osmanlı Cezayir'indeki esaret dönemi de yazarın yaşamında derin izler bırakmış, edebi kariyerini de oldukça etkilemiştir. Cervantes'in diğer esaret temalı eserlerinde olduğu gibi *Cezayir Zindanları*'nda da genel olarak olumsuz Türk imgesinin yansımaları ile karşılaşırız. Ancak olumlu imgeler de yok değildir.

Olumsuz İmgelerin Biçimlenmesi

15. yüzyıl Akdeniz'inde savaşlar, korsanlık faaliyetleri, kıyı baskınları, açık denizde seyreden gemilere el konulması gibi olaylar gerek Müslümanlar gerekse Hıristiyanlar için olağan şeylerdendi. Avrupa kapılarına dayanan Türklerin yarattığı tehdit ve korku büyük boyutlara ulaşmıştı. Avrupa'da olduğu gibi özellikle İspanya'da da Türk sözcüğü barbarlık, korku ve şiddeti hatırlatmaktaydı. Akdeniz kıyılarında artık çocuklar "*Türkler geliyor*" diye korkutulmaktaydı. Kıyı halkı her an bir baskına maruz kalabileceğini düşünüyordu. Gemiler açık denizde rahatlıkla seyredememekteydi. Cezayir Zindanları oyununda da Türk'ün yarattığı bu korku dalgası işlenmektedir. Baskınla karşı karşıya gelen yaşlı asilzadenin "*Aman Tanrım! O da ne? Magripliler karaya mı çıktı?*" ve Zangoç'un "*Sonunda Türkler geldi*" (Cervantes 1990, 324) sözleri, İspanyol kıyı halkının daima endişe ve korkuyla yaşadığının bir tezahürüdür (Cervantes 1990, 323). Eserde Türk algısının biçimlenmesinde en çok göze çarpan olumsuz imgeler barbarlık, korku ve şiddettir. Şimdi bu imgelerin nasıl biçimlendiğine bakalım.

Daha evvel ifade edildiği üzere, din değiştirmeye zorlanan esir çocuk Francisquito'nun Türkler tarafından bir sütuna bağlı olarak kurban edildiği sahne, dindarlık adına insani sınırların zorlandığı bir özellik arz eder. Din değiştirdiği için pişman olan ve mühtedi Yusuf'u öldürerek din uğruna işkenceyi göze alan mühtedi Hasan'a uygulanan şiddet de yine oyunda Türkleri kimliklendiren öğelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birinci perdede yer alan bir sahnede; Gardiyan başı (*Guardian Baji*), Karahoca (*Carahoja*) adlı bir Magripli ve bir Hıristiyan esir görünür. Kesilen kulakları kanlı bir bez parçasıyla bağlanmış esir Karahoca'nın esiridir. Karahoca üç defa kaçma girişiminde bulunan esire kulağının kesilmesi cezasını vermiştir. Esir özgürlük arzusu ile kıvrınmakta, özgürlüğü için her şeye katlanacağını ifade etmektedir. Cezayir'de dört defa kaçma girişiminde bulunan ancak başarılı olamayan Cervantes'in bu esirin şahsında özgürlüğe olan sevdası vurgulanmaktadır. Sosa "*Cezayir'de kaçma girişiminde*

bulunan esirlere uygulanan bir ceza yöntemi olarak kulak kesme ve batta bazen burun kesme cezasından bahseder? (Haedo 121). Oyunda Karahoca ile kaçma girişiminde bulunan Hristiyan esir arasındaki diyalogda özgürlük duygusunun yüceliğine vurgu yapılmaktadır:

Karahoca: Akılsız köpek, karadan kaçmaya kalkarsan başına bunların geleceğini söylememiş miydin sana?

Hristiyan: Kaçma zevki, özgürlük düşüncesini hapsetmekten daha yüce bir duygu.

Karahoca: Nankör! Sana denizden kaçmanı tavsiye etmiştim. O kadar alçaksın ki, zahmete katlanmak istemiyorsun bile. Sürekli soluduğun karadan kaçmaya kalkıyorsun.

Hristiyan: Gömülünceye kadar! (Cervantes 1990, 332)

Eserde Türklerle ilişkilendirilen diğer olumsuz imgeler ise hakaret, sövğu, hain damgası ve iftiradır. Oyunda Türklerle esirler arasında “*köpek*” sözcüğünün sıkça kullanıldığı görülür. “*Köpek*” sözcüğü, yüzyıllar boyunca Akdeniz’in iki kıyısına mensup insanların birbirine savurduğu bir sövğüdür. Giovanni Ricci’nin bu sözcüğe dair saptamaları ilginçtir:

İnsan kavramını mümin kavramıyla özdeşleştirme eğilimi gösteren Müslümanlarda bu salt bir aşağılama eğretilmesi mi yoksa gerçek bir kanı mıydı? Hristiyanlara gelince, bu Petrarca’dan Luther ve Cervantes’e ısrarla yenilenen ortak bir klişe, Erasmus ve Rabelais’de ise kuşkular ve ayrımlar içeren bir klişeydi. Sonuçta, köpek temelinde bir ötekilik söyleminden vazgeçmeyen hümanist kültürün içinde güçlü bir klişeydi. Bu sadakatsiz, imansız köpek simgesi ortaçağ hayvan kitaplarına özgü, özellikle dirençli bir simge (22).

Her iki toplumun birbirine sarf ettiği bu sövğüyü bir aşağılama, küçültme ve ötekileme göstergesi olarak algılamak gerekir. Birkaç örnek vermek gerekirse:

Gâvur Ali: Yürü köpek, kumsala!

Zangoç : Köpek mi? Annemin de köpek olduğunu yeni öğreniyorum.

...

Costanza : Göğsümde kalp çarpıntısı;

Nefesim kesiliyor, canım çekiliyor.

Beni yavaşça götür.

Magripli : Hızlan köpek, şimdi deniz seni canlandırır.

Costanza : Elveda gökyüzüm, elveda vatanım! (Cervantes 1990, 325)

İlk perdede Türk baskınına haber alan ve kıyıyı korumakla görevli İspanyol askerlerinin Türklerin esirleri olarak kısa zamanda uzaklaşmalarının ardından sahile ulaştıklarında aralarında geçen konuşma, Yunanlıların savaş alanında bıraktıkları Truva atının içerisinde bıraktıkları askerlerin ülkeyi işgal etmesi olayına gönderme yapar:

Bir Asker: Kumsala, kumsala arkadaşlar!

Türkler gemilerine çoktan binmişler bile!

Eğer mahmuzlarsanız atlarınızı

Elleri boş döner düşmanlar.

Arkebüzücü (Tüfekçi): Bütün çabalarımız boşa gitti, sadece buranın Truva olduğuna tanıklık etmiş olduk. (Cervantes 1990, 326)

Cervantes'in burada, klasik dönem eserlerinde görülen Truva ile ilgili eserlerde vurgulanan “*Troya fue aquí!* (Eskiden burası Truva idil)” deyimine atıfta bulunduğunu görüyoruz.

İspanyol kıyılarına yapılan bu baskınların genelde o topraklarda yaşayan ancak İspanyollar tarafından sürülen Endülüslü Müslümanlarca yapıldığına inanılıyordu. Kendi topraklarında birlikte yaşadıkları ancak daha sonra mühtedi olan kişilerden beklenen hıyaneti Cervantes'in de işlediğini görüyoruz. Türk korsanlardan sonra sahile gelen askerler bu baskını kimin yapmış olduğunu değerlendirirken şunları söylerler:

İspanyol Yüzbaşı : Kimdir böyle bir maceraya kalkan?

Bir asker : Eğer Murat Reis ise saldırgan,

Olabildiğince hızlı, böyle iyi organize,

Herhangi bir mühtedi getirmiş olmalı,

Bu topraklardan bir kılavuz. (Cervantes 1990, 326)

Gerçekten de kıyı baskınını gerçekleştiren Türk korsanların rehberi o topraklarda doğmuş ve büyümüş mühtedi Yusuf'tur. Bunu baskın sırasında söylediği sözlerden anlıyoruz: “*Bu topraklarda doğdum ve büyüdüm, buranın giriş-çıkışlarını, savaşılacak en güzel tarafı iyi bilirim*” (Cervantes 1990, 323).

Dönem Avrupa'sında ortak düşman Türklere karşı yürütülen iftira kampanyalarının bir sonucu olarak bazı eserlerde harem, genç oğlanların kullanımı, şehvet düşkünlüğü gibi konular yer alıyordu. Bunda amaç elbette Türkleri güçsüzleştirmek, gözden düşürmek ve Türk toplumunun ahlaki değer yargılarını sorgulamaktı. Nitekim dönemin İspanyol kroniklerinde yer bulan bu girişime, Cervantes'in eserlerinde de rastlanır. Kadı'ya iç oğlanı (*garzón*) olarak verilmeye çalışılan küçük esirler Juanico ve Francisquito şahsında, yaşlı insanların gençlere kötü muamelede bulunduğu dair imalar yazarın bazı eserlerinde kullandığı “*garzón*” kelimesinde gizli bir şekilde ima edilmektedir. Oğlancılık, Türklerle Magripliler hakkında ileri sürülen çirkin yakıştırmalardandır. Ancak bu durum yukarıda belirtilen iftira kampanyalarının ürünü olsa gerek.

Eserde nükteci figür Zangoç ve bazı esirler tarafından İslam diniyle Hz. Muhammed'e yöneltilen aşağılayıcı ve küçültücü ifadeler de kanımca Müslümanlıkla özdeşleşen İslam dünyasının savunucusu Türklere karşı yürütülen bu çirkin kampanyanın bir tezahürüdür. Dünyanın birçok ülkesinden sayısız insanı barındıran çok dilli kozmopolit Cezayir'de gerek halk arasında gerekse yerli

halkla anlaşmakta “*lingua franca*” adı verilen karma bir dil kullanılırdı. Magripli çocuklar Zangoçu kızdırmak için “*Açgözlü Hıristiyan, kurtarmamak, kaçmamak; Don Juan gelmemek; burada ölmek, köpek, burada ölmek.*” (Cervantes 1990, 348) sözlerini söylediğinde Zangoç da, Türklere ve İslam dinine hakaretle cevap verir. Burada yer verilen Don Juan, İspanya kralı II. Felipe’nin üvey kardeşi ve Şarlken’in gayrimeşru oğluydu. İnebahtı Savaşı’nda Haçlı Donanması komutanıydı. Hıristiyan ve İspanyol âleminde birçok Müslüman korsan gemisini batırdığı için savaş kahramanı olarak oldukça ün yapmıştı.

Olumlu İmgelerin Biçimlenmesi

Avrupa’nın can düşmanı olarak gördüğü Türkler hakkında olumlu imgelerin de biçimlendiğini söylemek yanlış olmaz. Özellikle Türklerin dinsel ve insani hoşgörüsü çoğu eserde dile getirilmiştir. Cervantes oyunda çok dinli ve çok kültürlü Cezayir’de Müslüman, Hıristiyan, Yahudi ilişkilerine yer vermektedir. Cezayir toplumunu oluşturan insanların, dinsel ve siyasi rekabetin oluşturduğu husumete rağmen, hoşgörü içerisinde yaşamalarına vurgu yapılmıştır.

Cezayir’de Hıristiyan esirlerin kendi dinlerinin vecibelerini yerine getirmelerine, ayin ve kutlamalara izin veriliyordu. Önemli dini günlerde tüm esirlere bir giriş ücreti ödenmesi kaydıyla zindanın hizmetleri, oyunda anlatılan Paskalya kutlamasında olduğu gibi açılıyordu. Hıristiyan esirlerin Lope de Rueda’nın tek perdelik oyununda yer alan bir diyalogu da canlandırdığı Hz. İsa’nın Yeniden Doğuşunu (*Resurreccion*) kutlamaları Endülüslü Müslümanların İspanya’da uğradığı zalimane muameleye tezat olarak bir dinsel hoşgörü örneğidir.

Kutlamalara katılmak üzere gelen Hıristiyan esir don Lope’nin oturacak yer bulamayıp ayakta kalan bir esire yer vermesi üzerine Gâvur Ali’nin “*Hayır, hayır arkadaş, otur buraya ayin başlamak üzere,*” diyerek esirine yer vermesi de efendilerin esirlerine iyi davrandığının bir göstergesidir.

CEZAYİR ZİNDANLARI’NDA CEZAYİR İMGESİ

Cervantes eserlerinin çoğunda beş yıl esaret yaşadığı ve yaşamında derin izler bırakan Cezayir şehrine dair izlenimlerine yer vermektedir. Cezayir imgesinin yansıması bir bakıma yazarın iç dünyasının da dışavurumudur. Bu oyunda da Cezayir imgesi farklı bir anlatımla okura yansıtılmaktadır. Cervantes şehrin çok dinli ve çok milletli karmaşık yapısı nedeniyle Cezayir’i Nuh’un gemisine benzetir. Yazar burada aynı zamanda Hıristiyanlara dini ayinlerini kutlamaları için izin veren Osmanlı toplumunun dinsel hoşgörsünü de yansıtmaktadır. Cervantes Cezayir’in gizemli ve kozmopolit yapısını şöyle aktarır:

Görülmemiş bir muamma bu.

Yirmi esir din adamı
Kontrpuan eşliğinde
İsa Peygamber'in dirilme yortusunu kutluyorlar.
Cezayir görüldüğü kadarıyla,
Nuh'un gemisini andırıyor;
İşte burada
Tüm meslekler ve maharetler,
Kılıktan kılığa giren vasıflar. (Cervantes 1990, 365)

Başka bir sahnede birkaç İspanyol esir, gitarlar ve İber Yarımadası'nda kullanılan üç telli küçük bir yaylı çalgı olan rebap (*rabel*) eşliğinde bir romans (*romance- İspanyol koşuk türü*) söylemektedirler. Romansın sözlerinde Cezayir sahili tasvir edilirken Cervantes bu romans aracılığıyla vatana ve özgürlüğe duyduğu özlemi dile getirmektedir:

Girintili çıkıntılı deniz kıyıları,
Bazen süt liman, bazen fırtınalı
Lanet olası Cezayir surlarına kadar ulaşır,
Çalışmaktan bitap düşmüş
Dört zavallı köle,
Vatanlarının bulunduğu yöne
Özlemle bakıyorlar,
Sahilde dalgalar
Bir ileri bir geri giderken
Kendilerinden geçmişçesine
Kâh ağlıyorlar, kâh şarkı söylüyorlar:
Ne kadar değerlisin sen sevgili İspanya! (Cervantes 1990, 351-352)

Cervantes bu oyunda yer verdiği hikâyenin Cezayir'de gerçek bir olaya dayandığını ve bir benzerinin bulunmadığını ifade ederek eserini şöyle sonlandırır:

Bu hikâye hayal gücüne değil
Gerçek bir olaya dayanıyor.
Bu aşk hikâyesi ve tatlı anısı
Cezayir'de hala sürüp gidiyor,
Hafızalarda yer etmiş olması bir vakadır.
Bugün bile bu kafesli pencere ile avlu
Halen oradadır.
Cezayir'de bir benzeri bulunmayan,
Bu hikâye burada son buluyor. (Cervantes 1990, 385)

Cervantes eserini noktalarken oyununa konu olan olaylarla karakterlerin hayal gücüne değil gerçeğe dayandığını ileri sürmektedir. Oyunda yer alan Zehra karakteri gerçek bir şahsiyete, birlikte kaçtığı aşığı İspanyol esir don Lope ise hayal gücüne dayanmaktadır. Gerçek hayatta Zehra Abdülmelik’le evlidir, bir İspanyol esirle kaçmamıştır. Yazar oyunda gerçek şahsiyetlere yer verirken onların zihniyetlerine ve yaşadıkları olaylara kurgusal anlam yüklediği de görülmektedir. Okur/izleyici olayların hangisinin gerçek hangisinin kurmaca olduğunun ayırımına varmaksızın hızla seyreden sahnelere odaklanır. Cervantes’in ustalığı da işte burada, gerçekle kurmacayı bir arada kullanmakta gösterdiği başarıdadır.

SONUÇ YERİNE

“*Cezayir Zindanları*” oyunu Cervantes’in esaret temalı eserleri arasında en popüleridir. İlk bakışta yazarın esaret döneminden kesitler sunan oyuna eklenen kurmaca karakterler ve hayal gücüyle örülen olaylar zinciri, esere ayrı bir heyecan katmaktadır. Bu bakımdan yeni tekniklerle geliştirilen oyun hızlı ve canlı bir komedidir.

Yazar oyunda dönemin Cezayir’i, tarihsel gerçeklikler ve gerçek şahsiyetlere dair oldukça detaylı bilgilere yer vermektedir. Bunların yazarın bölgede elde ettiği ilk elden bilgilerle, Cezayir toplumsal belleğinde yer etmiş anlatılara dayandığını kabul etmek gerekir. Hayali olay ve karakterlerle süslenen konuların aktarımı gerçekle kurmacanın iç içe geçtiği bir görünüme kavuşur; oyun içinde oyun tekniğiyle de izleyiciye izlerken düşündüren ve güldüren bir deney yaşatır.

Cervantes’in Rönesans ve Barok dönemde geçen yaşamı, aldığı eğitim, savaş tecrübesi ve esaret yaşamının etkileri oyunda kendisini gösterir. Türkler hakkında karakterlerinin şahsında aktardığı ifadeler, bir bakıma bizzat kendi duygu, düşünce ve görüşlerinin dışavurumudur. Dönem Avrupa’sı ve İspanya’sında yazılan eserlerin sansürden geçmesi, yazarlar üzerinde güçlü Kilise baskısı gibi unsurlar da Türklerle bakış açısının kurumsallaşmasına yol açmıştır. Bu bakış açısının Cervantes’i etkilediği muhakkaktır. Oyunda Türk imgesinin biçimlenmesi genel olarak Avrupa’da ortak düşman olarak ilan edilen Türklerle olumsuz bakış açısıyla örtüşmektedir.

Yazarın yaşadığı esaret dönemi acı, tutku ve özlemlerinin yarattığı sarsıntı da eserde Türkler hakkındaki olumsuz imgelerin daha yoğun işlenmesinin nedenlerinden olabilir. Cervantes esaret acılarından dolayı nefret duygularıyla yoğrulduğu Cezayir’de, yine de Osmanlı Türk toplumunda Hıristiyan esirlere gösterilen dinsel ve insani hoşgörünün altını çizmiştir. Bu durum İspanyol yazarın dönemin sansür uygulamaları, güçlü Kilise baskısı ve Türklerle birlikte yaşadığı dönemin kendisinde bıraktığı etkiler arasında gidip gelerek eserinde bir denge unsuru gözetmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Cervantes'in beş yıllık esaret döneminin onun edebi sanatına ilham verdiği bir gerçektir. Büyük çoğunluğu esaret temalı olan eserlerinde Cezayir'de geçen olaylar, talihsizlikler ve kötü tecrübeyi kullanmıştır. Ancak asıl önemli olan yazarın özgürlüğe olan tutkusunun eserlerinde sıkça yüceltilerek işlenmesidir. İnsan onurunun vazgeçilmez değeri olan özgürlük, dini ve ideolojik hoşgörü Rönesans hümanizminin en temel unsurlarıdır ve Cervantes tarafından yayılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abel, Lionel. *Metatheatre: A New View of Dramatic Form*. New York: Hill and Wang, 1963.
- Archivo General de Simancas (AGS) Estado, legajo 487.
- Asin, Jaime Oliver. "La Hija de Agi Morato en la obra de Cervantes", *Boletín de la Real Academia Española*, XXVII (Octubre 1947-Abril 1948), ss. 245-339.
- Bunes Ibarra, Miguel Ángel de, "El Imperio Otomano y la Monarquía Hispánica en el Siglo XVI: El Conocimiento Español del Otro Extremo del Mediterráneo", *OTAM*, 5 (1994): 167-179.
- Bunes Ibarra, Miguel Angel de. "Barbaros Hayreddin Paşa ve Mağrib'in Osmanlılaşması," çev. M. Necati Kutlu, *OTAM Dergisi*, 12 (2001): 261-269.
- Camamis, George. *Estudios sobre el Cautiverio en el siglo de oro*. Madrid: Gredos, 1977.
- Canavaggio, Jean. *Cervantes entre vida y creación*. Alcalá de Henares: Centro de Estudios Cervantinos, 2000.
- Canavaggio, Jean. "Las prisiones de Cervantes". *Quaderni di letterature iberiche e iberoamericane*, 1 (2011): 11-24.
- Carım, Fuad. *Cezayir'de Türkler*. İstanbul: Sanat Basımevi, 1962.
- Cervantes Saavedra, Miguel de. *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*. Madrid: Saturnino Calleja, 1904.
- Cervantes Saavedra, Miguel de. *Obras Completas: Los Baños de Argel*. Preámbulos y Notas por Ángel Valbuena Prat, Madrid: Aguilar, 1990.
- Cervantes Saavedra, Miguel de. *Obras Completas: Novelas Ejemplares*. Preámbulos y Notas por Ángel Valbuena Prat, Madrid: Aguilar, 1990.
- Fuchs, Barbara and Aaron J. Ilika. "Introduction". *The Bagnios of Algiers and the Great Sultana: Two Plays of Captivity* (Cervantes Saavedra, Miguel de). Edited and translated by Barbara Fuchs and Aaron J. Ilika. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010.
- Fine, Ruth and Navia Santiago Lopez, (Eds.) *Cervantes y Las Religiones*. Madrid: Iberoamericana, 2008.
- Gaid, Mouloud. *Türkler İdaresinde Cezayir*. Çev. Faik Melek, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 1996.
- Garcés, María Antonia. *Cervantes in Algiers: A Captive Tale*. 1st ed., Nashville: Vanderbilt University Press, 2002.
- Haedo, Diego de. *Topographia e Historia General de Argel*. Valladolid: Diego Fernandez de Cordoua y Oviedo, 1612.

- Hess, Andrew C. *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth-Century Ibero-African Frontier*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1978.
- Hess, Andrew C. *Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyıl Akdeniz’inde Osmanlı- İspanyol Mücadelesi*. Çev. Özgür Kolçak. İstanbul: Küre Yayınları, 2010.
- Illades, Gustavo. *El discurso crítico de Cervantès en "El cautivo"*. Mexico, D. F.: UNAM, 1990.
- Kayabalı, İsmail ve Arslanoğlu, Cemender. “Deniz Kuvvetleri Sayısı”, *Türk Kültürü Dergisi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Yıl X, Sayı 117 (Temmuz 1972), s. 816.
- Lacarta, Manuel. *Cervantes: Biografía Razonada*. Madrid: Silex ediciones S.L., 2005.
- Lanza, Fernando Fernandez, ”Habsburg- Osmanlı Rekabeti Bağlamında 16. Yüzyılda İspanya’da Türk İmajı.” *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, ss. 87-103.
- Fernández de Navarrete, Martin. *Vida de Miguel de Cervantes Saavedra*. Madrid: La Real Academia Española, 1819.
- Önalp Ertuğrul. *Türklerin Esiri Cervantes: XVI. Yüzyıl Akdeniz Dünyasından Bir Kesit*. Ankara: TİYDEM Yayıncılık, 2009.
- Pérez Pastor, D. Cristóbal. *Documentos Cervantinos: Hasta Ahora Inéditos*. Tomo II, Madrid: Establecimiento La Real Academia de la Historia, 1902.
- Prat, Angel Valbuena. “Prologo” en *Obras Completas: Los Banos de Argel*, Tomo I, de Miguel de Cervantes Saavedra, Madrid: Aguilar, 1990
- Ricci, Giovanni. *Türk Saplantısı: Yeniçağ Avrupa’sında Korku, Nefret ve Sevgi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Samih, Aziz. *Şimali Afrika’da Türkler*. İstanbul: Vakit Gazete-Matbaa Kütüphanesi, 1936.
- Sarıncay, Yusuf. “Önsöz”, *Osmanlı Belgelerinde Cezayir*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, 2010, s. V-VII.
- Sola, Emilio. *Un Mediterraneo de piratas: corsarios, renegados y cautivos*. Madrid: Editorial Tecnos, 1988.
- Şahin, Hüseyin Güngör. *İspanyol ve Osmanlı Kroniklerinde Barbaros Hayreddin Paşa*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi. Ankara 2018.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. II. Cilt, 10. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.